

Gemeente Governance.

Auditcommissie: de ogen en oren van de gemeenteraad

Voorwoord

Bij public governance draait het om de kwaliteit van het bestuur en management van de overheid en de noodzakelijke garanties die daarvoor zijn getroffen. Het doel van governance is het scheppen van waarborgen voor goed bestuur en het realiseren van de doelstellingen van de gemeente. De manier waarop het toezicht en de verantwoording plaatsvinden, speelt daarbij een rol van betekenis.

Governance staat de laatste jaren sterk in de belangstelling, niet alleen bij bedrijven maar ook bij overheidsinstellingen en organisaties in de publieke sector. De toegenomen aandacht voor governance heeft gezorgd voor de instelling van auditcommissies binnen overheids- en andere publieke organisaties. Een auditcommissie is een belangrijke schakel in het toezicht, een onderdeel van de governance van een organisatie.

De auditcommissie voert diverse taken uit voor het toezichthoudend orgaan. Bij gemeenten is dit de gemeenteraad. Het gaat hierbij om het toezicht op de interne beheersing, de financiële verslaggeving en de accountantscontrole. Door goed toezicht uit te oefenen, leveren auditcommissies een belangrijke bijdrage aan het vergroten van het vertrouwen in overheidsinstellingen. Zij zijn derhalve sterk aan te bevelen. Wij bevelen gemeenten daarom aan een auditcommissie in te stellen. Natuurlijk zijn er binnen gemeenten ook al andere commissies die overlappende taken verrichten, maar een auditcommissie heeft toch een ander karakter. Wij zullen dat in deze publicatie verduidelijken.

Deze publicatie geeft een overzicht van de belangrijkste activiteiten van een auditcommissie binnen gemeenten. Tevens wordt ingegaan op haar relaties met de gemeenteraad, het college van burgemeester en wethouders en de interne controleafdeling/accountant en externe accountant. Wat met betrekking tot governance geldt voor gemeenten, geldt in belangrijke mate ook voor provincies en andere non-profitorganisaties zoals waterschappen, zelfstandige bestuursorganen (ZBO's), ziekenhuizen, hogescholen en universiteiten. Ook zij kunnen hun voordeel doen met deze publicatie. Verwijzingen naar toezichthoudende organen kunnen daarom betrekking hebben op de gemeenteraad, de provinciale staten, het algemeen bestuur, de raad van commissarissen en de raad van toezicht.

Deze publicatie bevat suggesties voor de wijze waarop een auditcommissie kan functioneren. Ook treft u veel praktische informatie aan, waaronder een besluit tot het instellen van een auditcommissie, een huishoudelijk reglement, een voorbeeldbrief van de voorzitter van de auditcommissie om aan de jaarstukken toe te voegen en vragen die de auditcommissie aan de accountant zou kunnen stellen.

Deloitte draagt met deze publicatie bij aan meer kennis en een groter begrip omtrent auditcommissies die in de praktijk de ogen en oren van de gemeenteraad vormen. Goed functionerende auditcommissies ondersteunen de toezichthoudende functie van de gemeenteraad. Dit komt het publieke vertrouwen in het overheidsfunctioneren ongetwijfeld ten goede.

Arie Elsenaar
Voorzitter Industry Lokaal Bestuur

Inhoud

1.	Waarom een auditcommissie	4
1.1	Wat doet de gemeenteraad?	4
1.2	Wat doet de auditcommissie?	4
1.3	Waarom juist een auditcommissie?	5
1.4	Welke varianten zijn mogelijk?	5
1.5	Hoe is deze handleiding opgebouwd?	5
2.	Wat is de rol van de auditcommissie?	6
2.1	Verantwoording en governance	6
2.2	Verschillende taken	6
2.3	Drie peilers voor de rol van de auditcommissie	7
3.	Wat is het belang van interne beheersing?	10
3.1	Wat is interne beheersing?	10
3.2	Wat is het doel van interne beheersing?	10
3.3	Waaruit bestaat interne beheersing?	11
3.4	Wie is verantwoordelijk?	11
4.	Welke varianten zijn mogelijk?	14
5.	Hoe wordt een auditcommissie ingesteld?	16
5.1	De raad besluit	16
5.2	Wat geldt voor het huishoudelijk reglement?	16
5.3	Wat geldt voor het lidmaatschap?	16
6.	Hoe vergadert de auditcommissie?	18
6.1	Hoe vaak vergadert de commissie?	18
6.2	Wat is de agenda?	18
6.3	Vergaderen over de accountantscontrole	18
6.4	Vergaderen over de jaarrekening	19
6.5	Vergaderen over de interne beheersing en de naleving van wetten en regels	21
6.6	Vergaderen over overige onderwerpen	21
6.7	Besloten vergaderingen	21
6.8	Notulen	21
7.	Welke verplichtingen heeft de auditcommissie?	22
7.1	De auditcommissie 'benoemt' de externe accountant	22
7.2	De auditcommissie beoordeelt de reikwijdte van de accountantscontrole	23
7.3	De auditcommissie beoordeelt de resultaten van de accountantscontrole	23
7.4	De auditcommissie houdt toezicht op de interne accountantsdienst of controleafdeling	24
8.	Welke relaties onderhoudt de auditcommissie?	26
8.1	De auditcommissie en de externe accountant	26
8.2	De auditcommissie en de interne accountantsdienst of controleafdeling	26
8.3	De auditcommissie en het college	27
8.4	De auditcommissie, de accountant en het college	27
8.5	De auditcommissie, de rekenkamer en het college	27
8.6	Jaarverslag en brief	28
9.	Hoe past de auditcommissie in het stelsel van public governance?	30
9.1	Checks and balances	30
9.2	Toenemende aandacht voor governance	30
9.3	Communicatie	31
Bijlage I	Voorbeeld van een besluit om een auditcommissie in te stellen	32
Bijlage II	Voorbeeld van een huishoudelijk reglement van een auditcommissie	33
Bijlage III	Voorbeeld van een vergaderschema en agenda voor een auditcommissie	35
Bijlage IV	Vragen auditcommissie over de reikwijdte van de accountantscontrole	36
Bijlage V	Vragen auditcommissie over de jaarrekening in het algemeen	37
Bijlage VI	Vragen auditcommissie over activa	38
Bijlage VII	Vragen auditcommissie over schulden en eigen vermogen	39
Bijlage VIII	Vragen auditcommissie over opbrengsten, kosten en investeringen	40
Bijlage IX	Vragen auditcommissie over de resultaten van de accountantscontrole	41
Bijlage X	Vragen auditcommissie over de kwalificaties van een accountant	42
Bijlage XI	Vragen auditcommissie over interne beheersing en naleving wet- en regelgeving	43
Bijlage XII	Voorbeeld van een brief van de voorzitter van de auditcommissie	44

1. Waarom een auditcommissie?

Auditcommissies zijn bij veel gemeenten een nieuw fenomeen. Waarom zou een gemeente eigenlijk een auditcommissie instellen? Ging er in het verleden dan zoveel fout? Wat gaat er mis als je geen auditcommissie instelt? Dit zijn terechte vragen die raadsleden kunnen stellen. Niemand zit te wachten op een nieuwe commissie. Nog meer vergaderen, nog weer een argument om weg te blijven bij de burgers. Toch blijken auditcommissies een belangrijke rol te spelen binnen gemeenten. In deze inleiding gaan we alvast kort in op het waarom van de auditcommissie. Vervolgens werken we de verschillende taken en verantwoordelijkheden in de andere hoofdstukken verder uit.

1.1 Wat doet de gemeenteraad?

De gemeenteraad vervult volgens de wet drie taken: hij vertegenwoordigt het volk, stelt kaders en controleert het college. Toen in 2002 het duale stelsel werd ingevoerd, zijn de taken tussen het college en de gemeenteraad duidelijker van elkaar gescheiden. Zo kwam er meer nadruk op de controlerende taak van de gemeenteraad. Deze taak vult de raad op verschillende manieren in. De gemeenteraad...

... controleert het college

Om te beginnen controleert de raad het college door de jaarrekening en de jaarverslagen te beoordelen. Heeft het college zich gehouden aan de kaders zoals vastgelegd in de begroting en de verordeningen? Heeft het college datgene bereikt wat was afgesproken? Zijn de doelstellingen gerealiseerd met de beschikbare middelen?

... benoemt de accountant

Verder heeft de gemeenteraad in het duale stelsel de exclusieve wettelijke bevoegdheid gekregen om de accountant te benoemen. Deze accountant controleert in opdracht van de gemeenteraad de jaarrekening en rapporteert over zijn bevindingen.

... heeft inzicht in onderzoeken

Een derde vorm van controle zijn de onderzoeken van de rekenkamer

(thematische onderzoeken) en de onderzoeken van het college (ex artikel 213a van de Gemeentewet). Deze onderzoeken bevatten veelal uitspraken over de bedrijfsvoering en financiële beschouwingen. Dat is informatie die van belang is voor de controlerende taak van de gemeenteraad.

1.2 Wat doet de auditcommissie?

Controle van het college is dus van essentieel belang. Maar hoe zorgt een gemeenteraad ervoor dat hij effectief controleert? Niet alle raadsleden hebben kennis en affiniteit van de gehele bedrijfsvoering, met een jaarverslag of een jaarrekening. Het is dan niet effectief om met de volledige raad de stukken te beoordelen en te bespreken. Verstandiger is het om een speciale commissie in te stellen die deze rol op zich neemt: de auditcommissie.

Ogen en oren

De auditcommissie fungeert als de ogen en oren van de gemeenteraad. Zij houdt toezicht op de uitvoering van de (financiële bedrijfsvoerings)kaders door het college. Vervolgens adviseert zij de raad. De commissie neemt dus de controlerende taak van de gemeenteraad niet over; zij zorgt er alleen voor dat de raad die taak, op bepaalde terreinen, beter kan uitvoeren.

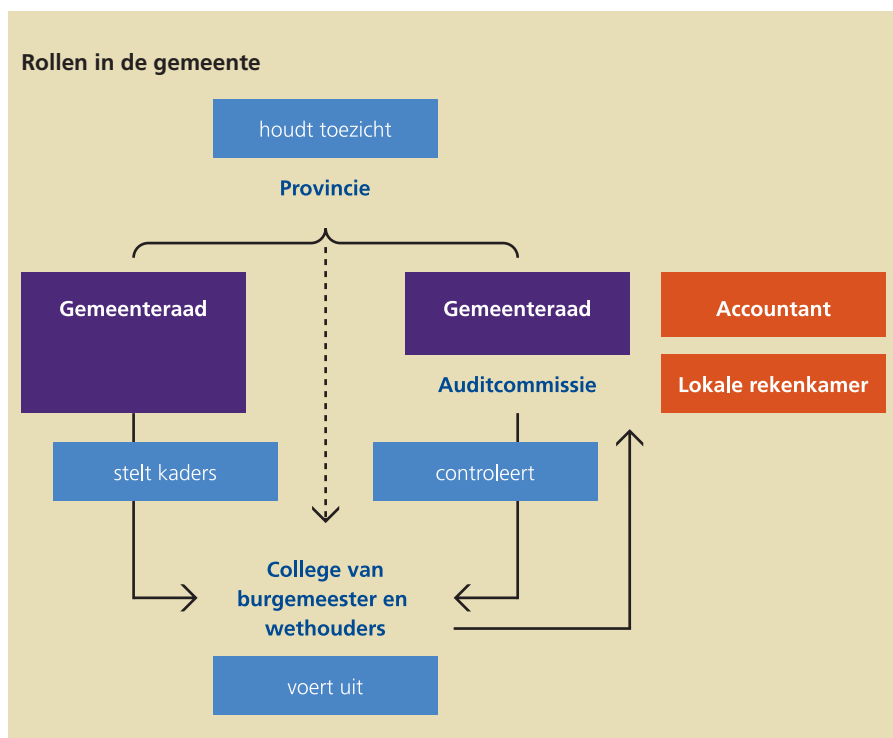
Overleg met de accountant

Een ander voordeel van een auditcommissie is dat zij kan optreden als aanspreekpunt voor én controleur van de accountant. Gedurende het jaar zijn er verschillende overleggen tussen de commissie en de accountant, waarin zij de resultaten van de accountantscontroles bespreken. Tijdens dergelijke overleggen kan de commissie controleren of de accountant zijn taak goed uitvoert.

Vinger aan de pols

Verder houdt de auditcommissie toezicht op de voortgang van de verbeteringen in de bedrijfsvoering. Ook stemt zij de diverse onderzoeken van de accountant, het college en de rekenkamer op elkaar af. Zo voorkomt de commissie dat dezelfde

onderzoeken dubbel of ongecoördineerd worden uitgevoerd. Sommige onderwerpen kunnen immers zo (politiek) relevant zijn dat iedereen deze wil onderzoeken.

1.3 Waarom juist een auditcommissie?

Kunnen we deze controlerende rol dan niet laten invullen door de al bestaande commissie financiën, of de rekeningcommissie? Natuurlijk zijn er verschillende mogelijkheden. Verderop in deze handleiding werken we een aantal mogelijkheden uit. Toch adviseren wij te kiezen voor een auditcommissie. Hier geven we aan waarom.

Verskillende commissies

Bij veel gemeenten zijn er nu vaak al (raads)commissies die deels dezelfde taken als een auditcommissie verrichten. Zij hebben namen als rekeningcommissie, commissie financiën, controlecommissie, afstemmingsoverleg, accountantsoverleg of werkgroep begroting en verantwoording.

Deze commissies verschillen niet alleen wat naam betreft van de auditcommissie; zij hebben vaak ook een ander takenpakket.

Over het algemeen is hun scope beperkter dan die van de auditcommissie. Zo kijkt de rekeningcommissie alleen naar de jaarrekening en houdt de commissie financiën zich meestal alleen bezig met de financiële aspecten van de bedrijfsvoering.

Voordeel van een auditcommissie

Het voordeel van een auditcommissie is dat deskundige mensen op een apolitieke manier kijken hoe transparant de financiële sturing en verantwoording van de gemeenteraad is. Ook kijkt deze commissie niet alleen naar financiële aspecten, maar ook naar de risico's in de bedrijfsvoering en de risico's in de omgeving van de gemeente.

Taken van bestaande commissies uitbreiden

Uiteraard kan een gemeente ook het takenpakket van de bestaande commissies verder uitbreiden. Er is dan alleen een verschil in naam. Toch zouden wij in dat geval kiezen voor de naam 'auditcommissie' omdat deze de lading goed dekt. Bovendien begrijpt dan iedereen, ook buiten de gemeentewereld, waar het om gaat.

1.4 Welke varianten zijn mogelijk?

Vervolgens moet een gemeente kiezen welke taken zij de auditcommissie laat uitvoeren. Er zijn zware, middelzware en lichte varianten. In deze handleiding werken we een zware variant van een gemeentelijke auditcommissie uit. Hierbij draagt de gemeenteraad zelfs enkele van zijn eigen bevoegdheden over aan de auditcommissie. Met onze handleiding kan een gemeente vervolgens vanuit de zware variant die zaken kiezen die het beste passen bij haar eigen bedrijfsvoering.

1.5 Hoe is deze handleiding opgebouwd?

In deze handleiding beschrijven we de auditcommissie in al haar facetten. We beginnen in hoofdstuk 2 met een overzicht van de rol van de auditcommissie. Vervolgens bespreken we het belang van interne beheersing in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de taken van de auditcommissie. Daarin geven we ook de verschillen tussen de lichte, de middel- en de zware variant aan.

Daarna behandelen we enkele praktische zaken. In hoofdstuk 5 bespreken we hoe een auditcommissie wordt ingesteld; hoofdstuk 6 gaat over de vergaderingen. In hoofdstuk 7 gaan we in op de verplichtingen van de auditcommissie. Vervolgens behandelen we in hoofdstuk 8 de relaties die de auditcommissie onderhoudt met andere betrokkenen, zoals de gemeenteraad, het college, de interne en de externe accountant. Tot slot plaatsen we in hoofdstuk 9 de auditcommissie binnen het kader van governance.

2. Wat is de rol van de auditcommissie?

Een auditcommissie bij gemeenten kan het verlengstuk van de gemeenteraad zijn. De raad stelt de auditcommissie dan in om essentiële verantwoordelijkheden van de gemeenteraad nader in te vullen. Ook draagt de raad dan een aantal van zijn taken over aan de commissie. In dit hoofdstuk gaan we in op deze rol.

2.1 Verantwoording en governance

De auditcommissie heeft een belangrijke rol in de governance van een gemeente. Met governance bedoelen we de samenhang tussen sturen, beheersen, toezicht houden en verantwoorden. De auditcommissie zorgt er namelijk voor dat de gemeenteraad toezicht kan houden op de integriteit van de financiële informatie en de kwaliteit van het interne beheersingssysteem. Ook helpt zij de raad goed zicht te houden op het ethische gedrag van het college van burgemeester en wethouders, het management en de werknemers. In hoofdstuk 9 gaan we dieper in op deze relatie tussen governance en de auditcommissie.

2.2 Verschillende taken

De taken van de auditcommissie splitsen we uit in enerzijds toezicht op het college, het management en de interne beheersing en anderzijds de accountantscontrole.

Hoe uitgebreid de taken van een auditcommissie zijn, bepaalt de gemeenteraad zelf. Welke taken kan een auditcommissie allemaal hebben? Zij kan ...

- ... toezicht houden op de jaarrekening en de interne (begrotings)beheersing (periodieke rapportages) van de gemeente;
- ... aanbevelingen doen voor de benoeming van de externe accountant en daarbij een passend budget vaststellen;
- ... de gemeenteraad adviseren over de reikwijdte van de accountantscontrole en -rapportage;

- ... de gemeenteraad adviseren de jaarrekening wel of niet vast te stellen;
- ... de bijzondere onderzoeken voor de gemeenteraad afstemmen op de accountantscontrole, de onderzoeken ex artikel 213a van de Gemeentewet en de onderzoeken door de rekenkamer.

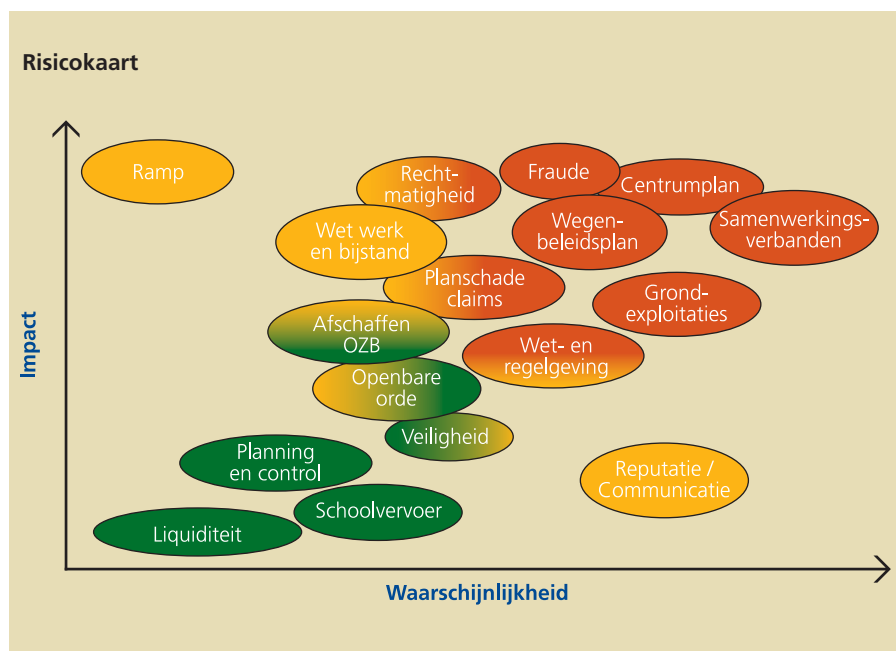
De precieze taken van een auditcommissie verschillen per gemeente. De invulling wordt bepaald door de grootte en complexiteit van de organisatie én de eisen van de gemeenteraad. Eén taak hebben alle auditcommissies echter gemeen: zij houden toezicht op het risicomanagement in brede zin. Deze taak vormt namelijk de basis voor de verdere sturing en beheersing van de gemeente.

Bij risicomanagement gaat het om verschillende soorten risico's. Erg belangrijk zijn uiteraard de financiële risico's die de gemeente loopt. Daarnaast zijn er ook niet-financiële risico's. Deze hangen samen met hoe de gemeentelijke organisatie haar werkzaamheden uitvoert. Niet te onderschatten zijn tot slot de risico's die te maken hebben met de integriteit en fraudebestendigheid van de verschillende participanten.

Potentiële risico's zijn:

- essentieel personeel vertrekt;
- inkomsten (zoals onroerendzaakbelasting) dalen en subsidies vallen weg;
- kostenstijgingen en de overdracht van taken zijn niet te beheersen;
- verslaggeving is onjuist; wet- en regelgeving wordt niet nageleefd (rechtmatigheid en schadeclaims);
- verschillende belangen raken verstrengeld (verbonden partijen en nevenfuncties);
- participanten handelen frauduleus door zwaktes in de interne beheersing.

Hierboven is een schematische weergave van een fictieve risicokaart weergegeven.

De gemeenteraad (en daarmee de auditcommissie) heeft de verantwoordelijkheid te controleren of het college en het management een effectief proces hebben opgezet om potentiële risico's voor de organisatie te beheersen. Het gaat dan om risico's in de interne beheersing, niet-naleving van wet- en regelgeving, belangenversterving en verslaggeving. In de verordeningen ex artikel 212 en 213 van de Gemeentewet staat hoe dit proces moet worden ingericht.

2.3 Drie pijlers voor de rol van de auditcommissie

Het functioneren van een auditcommissie steunt op een drietal pijlers:

- onafhankelijkheid
- communicatie
- verantwoording

Deze pijlers lichten we hierna verder toe.

Onafhankelijkheid

Een effectieve auditcommissie is onafhankelijk van het bestuur, management en de externe accountant.

Dit is een essentieel kenmerk. De mate van onafhankelijkheid bepaalt in hoeverre de betrouwbaarheid en het vertrouwen in de commissie toenemen. Bedrijven bereiken die onafhankelijkheid door externe commissarissen aan te trekken. Bij gemeenten blijkt deze onafhankelijkheid soms minder makkelijk in de praktijk te brengen. Er is wel een aantal richtlijnen.

Algemene regels

Voor de Nederlandse lokale overheid zijn algemene regels vastgelegd. Deze regels zorgen ervoor dat individuen met bestuurlijke bevoegdheid onafhankelijk zijn: van het management en van hogere toezichtorganen (de dualisering). Maar de diversiteit in overheid en non-profitorganisaties is groot. Vandaar dat ook de mate van onafhankelijkheid per bestuurder verschilt. Een punt van discussie is met name de vraag of bestuurders al dan niet bepaalde nevenfuncties mogen vervullen.

De algemene regels voor onafhankelijkheid gelden ook voor de auditcommissie. Om te beginnen moet zij namelijk materieel onafhankelijk zijn (zodat zij geen financiële belangen heeft bij een beslissing). Daarnaast moet zij ook 'in perceptie' onafhankelijk zijn: er mag geen reden zijn om aan haar

onafhankelijkheid te twijfelen. Tot slot moet zij maatregelen treffen om haar onafhankelijkheid te garanderen.

Samenwerking en samenstelling

Er is dus in theorie een aantal algemene regels. Maar hoe kan een auditcommissie ook in de praktijk effectief werken? Daarvoor is het essentieel dat de gemeenteraad en de rekenkamer direct en actief meewerken. Ook de medewerking van het college van burgemeester en wethouders en van de accountant is onmisbaar. Wij raden dan ook aan om de auditcommissie samen te stellen uit leden van de gemeenteraad en, indien gewenst, uit externe deelnemers. Alle leden worden aangewezen door de gemeenteraad.

De auditcommissie bestaat bij voorkeur niet uit personeelsleden van de gemeente. Voor deze groep is er namelijk een te groot risico dat zij eerst beleid maken en dat later in de auditcommissie tegen het licht moeten houden (zelftoetsing of beïnvloeding). Zij kunnen echter wel een adviserende en informerende rol vervullen voor de auditcommissie. Dat raden we zelfs aan. Zo ontstaat een overlegorgaan waarin verschillende controleacties samenkomen. Dit kan leiden tot effectievere controles.

Auditcommissie	Permanent Lid	Adviseur
Raadslid	•	
Extern lid	•	
Wethouder		•
Gemeentesecretaris		•
Concerncontroller		•
Accountant		•
Rekenkamer		•
Facultatief		

Communicatie

De auditcommissie vervult ook een nuttige rol voor het financiële management van de gemeente. De commissie kan namelijk met de raad communiceren over financiële onderwerpen. In die rol vormt zij de link tussen de raad en het financiële management.

Specialistische kennis

De leden van de gemeenteraad zijn niet speciaal gekozen vanwege hun kennis van verslaggeving of accountantscontrole. Maar effectief toezicht vraagt wel gespecialiseerde kennis van de processen bij de gemeente: verslaggeving, interne beheersing en vaak ook van (accountants)controle. De financiële functionarissen binnen de gemeente hebben deze kennis wél. Vandaar dat een goede communicatie tussen de gemeenteraad en de financiële functionarissen van groot belang is; de auditcommissie kan hiervoor zorgen.

Verschillende belangen

Communicatie is ook om een andere reden van belang. De verschillende betrokkenen hebben namelijk vaak uiteenlopende ideeën over wat belangrijk is. Accountants redeneren vanuit het (materieel) geldelijke belang in relatie tot de jaarrekening. Zij baseren zich daarbij op de verordeningen en controleprotocollen. Leden van de gemeenteraad daarentegen vinden soms juist bepaalde kleine bedragen of zwaktes in de interne beheersing van (politiek) belang.

Ook al hebben die geen effect op de certificering van de jaarrekening.

Zo is een fout bedrag van duizend euro voor de accountant misschien niet belangrijk als het gaat om een omvang van baten en lasten van honderd miljoen euro. Maar wanneer die duizend euro is besteed aan een organisatie met in maatschappelijk opzicht dubieuze praktijken, dan is dit voor de gemeenteraad wellicht juist wél van belang.

Goede samenstelling van commissie is essentieel

Een auditcommissie heeft de meeste toegevoegde waarde als zij beschikt over inhoudelijke vaardigheden op het terrein van verslaggeving en (accountants)controle. Een auditcommissie is minder effectief als commissieleden onvoldoende gespecialiseerde deskundigheid hebben. Of als zij zich niet (politiek) onafhankelijk opstellen. Vandaar dat daar bij de samenstelling van de commissie rekening mee moet worden gehouden. Dat geldt zowel voor interne als externe leden. Kent de auditcommissie externe leden? Dan raden we aan dat zij...

... de inhoudelijke vaardigheden hebben om de technische en complexe processen van verslaggeving, interne beheersing en (accountants)controle te overzien;

... met de financiële functionarissen van de organisatie en de accountant over complexe zaken kunnen communiceren;

... communicatieve vaardigheden hebben om de gemeenteraad te adviseren en bij te staan bij zijn objectieve toezichthoudende rol.

Verantwoording

Voor een gemeenteraad is het tot slot erg belangrijk dat hij op een goede manier verantwoording kan afleggen. De auditcommissie heeft ook hierin een belangrijke rol. Met een auditcommissie heeft de gemeenteraad namelijk een combinatie van enerzijds onafhankelijk toezicht op de verslaggeving en accountantscontrole en anderzijds inhoudelijke kennis. Een onafhankelijke auditcommissie zal daarmee de *tone at the top* helpen bepalen en een aandeel leveren aan de integriteit van de verslaggeving. Tot slot heeft zij een positieve invloed op de beheersingsomgeving en de cultuur waaraan deze onderhevig is.

Fraude

Een auditcommissie die actief toezicht houdt, kan het streven van het management naar zero tolerance voor fraude versterken. De auditcommissie verzekert dan dat het college en het management voldoende maatregelen hebben getroffen om fraude te voorkomen. Het toezicht van de commissie zorgt ervoor dat het college en

het management hun verantwoordelijkheid nemen. Het feit dat zij hierop kunnen worden gecontroleerd, kan preventief werken.

Kennis

De leden van een auditcommissie hebben vaak geen integrale financiële of juridische achtergrond. De meeste auditcommissies besteden daarom een deel van hun vergaderingen aan het uitbreiden van hun kennis. Zij selecteren daarvoor bepaalde onderdelen van de interne beheersing of waarderingsgrondslagen. Maar ze verdiepen zich bijvoorbeeld ook in eisen aan de naleving van wetten en regels en vereisten voor de verslaggeving. Daarnaast kunnen zij zich richten op juridische vraagstukken en het effect van nieuwe, niet-financiële wetten en jurisprudentie. Op deze manier vergaren de leden meer kennis en signaleren zij soms zaken waaraan zij of de gemeenteraad meer aandacht moeten besteden.

3. Wat is het belang van interne beheersing?

Frauduleus handelen, onjuistheden en niet-naleving van wet- en regelgeving. Veel problemen kunnen ontstaan door zwaktes in de interne beheersing. Vandaar dat de interne beheersing de voornaamste zorg moet zijn van de gemeenteraad en van de auditcommissie. Inzicht in de interne beheersing helpt de auditcommissie om het risicomanagement van de gemeente te beoordelen. Ook helpt dit inzicht haar kritisch te kijken naar de processen die erop zijn gericht om risico's te verkleinen. In dit hoofdstuk lichten we het belang van interne beheersing verder toe. Interne beheersing is voor de auditcommissie binnen de gemeente een object van onderzoek. Om de rol goed te kunnen vervullen zal de auditcommissie de kwaliteit van de interne beheersing moeten kennen.

3.1 Wat is interne beheersing?

Wat is interne beheersing? We kunnen dit definiëren als een proces dat tot stand wordt gebracht door de leiding van een organisatie, haar management en overig personeel. Interne beheersing bestaat uit principes en procedures. Deze worden ontworpen om met een redelijke zekerheid de volgende resultaten te bereiken:

- er is een effectieve en efficiënte bedrijfsvoering;
- de wet- en regelgeving wordt nageleefd (rechtmatigheid);
- er is een betrouwbare verslaggeving;
- de organisatiedoelstellingen zijn gerealiseerd.

De interne beheersing omvat zowel de financiële als de niet-financiële aspecten.

Verderop in deze handreiking geven wij daar voorbeelden van.

De externe accountant beoordeelt...

Verschiedende onderdelen van de interne beheersing zijn belangrijk voor het oordeel van de accountant. Het gaat dan om zijn oordeel over het accountantscontrole risico en het bewijs om zijn verklaring bij de jaarrekening te ondersteunen. Hij kijkt daarbij naar beheersingsmaatregelen voor:

- het behoud van bezittingen (activa);
- de naleving van wet- en regelgeving (rechtmatigheid);
- de beoordeling van de omgeving en van risico's (hoe effectief zijn de bestaande maatregelen?).

... maar bekijkt niet alles

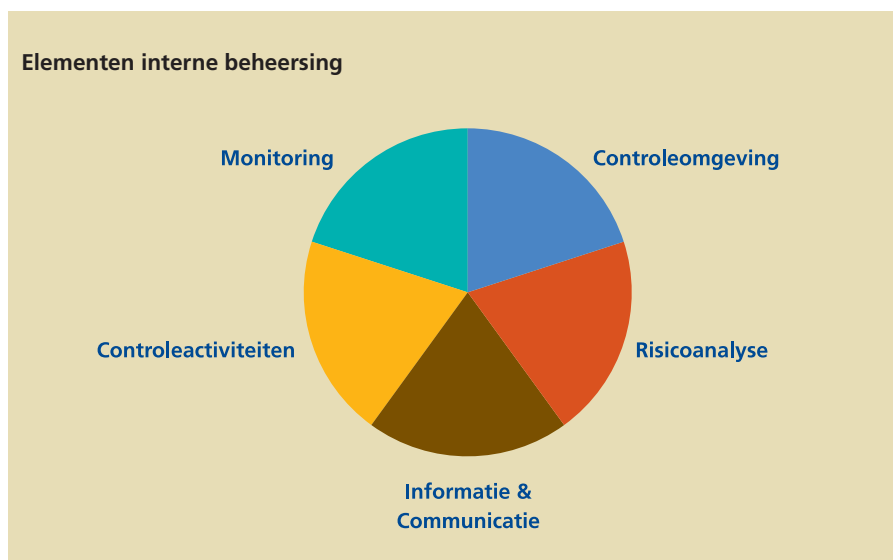
Voor een externe accountant zijn echter niet alle principes en procedures binnen een organisatie even relevant. De accountant controleert de jaarrekening en geeft een oordeel over de rechtmatigheid van het financieel beheer. Maar bepaalde interne beheersingsmaatregelen die de efficiëntie van de bedrijfsvoering bepalen, betreft de accountant niet direct in de accountantscontrole. Deze zijn uiteraard wel belangrijk voor het uiteindelijke succes van de organisatie. Daarom adviseert de accountant de gemeente zo mogelijk specifiek op deze terreinen. Hij doet dat dan niet vanuit zijn rol als controleur, maar vanuit een natuurlijke adviesfunctie.

3.2 Wat is het doel van interne beheersing?

Kwaliteit naar buiten begint bij kwaliteit van binnen. Het doel van interne beheersing is dan ook om een redelijke zekerheid te bieden dat aan de doelstellingen van de beheersingsmaatregelen van de organisatie is voldaan.

Het blijkt onmogelijk om absolute zekerheid te bieden. De redenen? Controlemaatregelen worden omzeild, bestaande beheersingsmaatregelen verslechteren, het management houdt slecht toezicht en de invoering van bepaalde maatregelen brengt hoge kosten met zich mee. Dit alles kan het succes van een gemeente om haar doelstellingen te behalen, belemmeren. Ook als er voldoende interne beheersingsmaatregelen bestaan, kan de betrouwbaarheid van verslaggeving en de naleving van wet- en regelgeving dus niet worden gegarandeerd.

3.3 Waaruit bestaat interne beheersing?

Om een interne beheersingsstructuur te beschrijven, gebruikt men wereldwijd vaak het zogenoemde COSO-raamwerk. Dit raamwerk onderscheidt vijf onderdelen van interne beheersing. Zo biedt het een overzichtelijke indeling van de activiteiten van het management die van belang zijn voor een goede interne beheersing. Een overzicht:

Controlemgeving

De controlemgeving omvat alle facetten van de interne beheersing. Dit is de totaalomgeving waarin alle onderdelen die we hierna noemen zich bevinden. Bij de beheersingsomgeving gaat het om begrippen als toon, houding, bewustzijn, bekwaamheid en stijl. De kracht van de beheersingsomgeving wordt voornamelijk bepaald door de toon die het toezichthoudend orgaan (de gemeenteraad) en het leidinggevend personeel zetten.

Risicoanalyse

Risicoanalyse betekent dat het management risico's identificeert en analyseert. Het gaat daarbij om risico's die het bereiken van de politieke en beheersmatige doelstellingen van de organisatie in gevaar (kunnen) brengen. Het doel van een risicoanalyse is om iedere doelstelling te inventariseren. Het gaat daarbij om doelstellingen van het hoogste niveau ('beperk de groei van het

budget tot 5%') tot het laagste niveau ('incasseer vorderingen voor onroerende zaakbelasting binnen 45 dagen'). Ook identificeren we met een risicoanalyse alle risico's die de doelstelling mogelijk ondermijnen of blokkeren.

Controleactiviteiten

Als de organisatie dan weet welke risico's zij loopt, is het zaak deze risico's te reduceren. Daartoe voert zij zogenoemde 'controlewerkzaamheden' uit. Het gaat daarbij om specifieke beleidsmaatregelen, procedures en praktijken, die zekerheid geven dat een organisatie doelstellingen bereikt en risicobeperkende maatregelen ook invoert.

Er is een breed scala aan controleactiviteiten. De aard van de organisatie bepaalt voor welke maatregelen gekozen wordt. Voorbeelden zijn: functiescheiding, aansluiting van rekeningen, parafen voor autorisatie, aansluiten van facturen met pakbonnen en fysieke beveiliging van activa.

Informatie en communicatie

Informatie en communicatie ondersteunen de interne beheersing. Hiermee kan het management beslissingen helder en op tijd kenbaar maken aan de werknemers. Zij kunnen vervolgens effectief actie ondernemen om de interne beheersing te verbeteren. Dit werkt ook andersom: medewerkers geven informatie over

resultaten en tekortkomingen van de organisatie door aan het leidinggevend personeel en het bestuur.

Monitoring

Toezicht wil zeggen dat een organisatie de kwaliteit van de interne beheersing over een langere periode en via afzonderlijke evaluaties beoordeelt. Toezicht kan zowel intern als extern plaatsvinden: door het management, de werknemers of door externe partijen (zoals werkzaamheden die de interne accountantsdienst uitbesteedt) of rekenkameronderzoeken.

3.4 Wie is verantwoordelijk?

De auditcommissie controleert of binnen de gemeente de interne beheersing in opzet aanwezig is en of zij effectief functioneert. Maar ook het management, de gemeenteraad, de interne accountants en het overig personeel hebben elk hun eigen verantwoordelijkheid. Zij zijn betrokken bij het vaststellen van een adequate beheersingsomgeving, het inschatten van risico's, het bepalen en uitvoeren van beheersingsactiviteiten, het verzamelen en verspreiden van relevante informatie en het toezicht houden op essentiële interne beheersingsmaatregelen.

Hoe betrokken zij precies zijn, is echter afhankelijk van het bestel. In het monistische

bestel maakte het dagelijks bestuur deel uit van het algemeen bestuur. In het duale bestel staat het toezichthoudende orgaan, oftewel de gemeenteraad, op grotere afstand van de praktische taken van de interne beheersing.

Hieronder beschrijven we de verantwoordelijkheden van het bestuur en management, de gemeenteraad (het toezichthoudend orgaan), de interne accountants en het overig personeel.

Bestuur en management

De eindverantwoordelijkheid voor de interne beheersing ligt bij het college, bijgestaan door de gemeentesecretaris. Hierbij is het college de 'eigenaar' van de interne beheersing. Het college geeft de *tone at the top* aan. De manier waarop het college communiceert is zo van invloed op de integriteit, de ethiek en de andere elementen van een overtuigende beheersingsomgeving.

De gemeentesecretaris (of algemeen directeur) vult zijn eindverantwoordelijkheid in door leiding te geven aan het leidinggevend personeel. Dit personeel delegeert die verantwoordelijkheid vervolgens weer aan de managers die verantwoordelijk zijn voor de specifieke afdelingen. Deze managers zorgen er uiteindelijk voor dat specifieke interne beheersingsprincipes en –procedures worden ingevoerd.

De gemeenteraad: het toezichthoudend orgaan

Het college legt vervolgens verantwoording af aan de gemeenteraad, het toezichthoudend orgaan binnen de gemeente. Deze toezichthoudende taak van de raad blijkt vaak erg belangrijk. Het college en de top van het management kunnen namelijk de interne beheersingsmaatregelen omzeilen en signalen van medewerkers negeren of onderdrukken. Hierdoor krijgt onbetrouwbaar management de gelegenheid om moedwillig de resultaten onjuist weer te geven en zijn 'sporen uit te wissen'.

Om dergelijk handelen te onderkennen en corrigeren heeft de gemeenteraad veel baat bij een krachtige en actieve auditcommissie. Deze commissie kan nog beter functioneren als er ook sprake is van goede communicatie en gedegen interne beheersingsmaatregelen.

Interne accountants en de verbijzonderde interne controle

Naast het college, de gemeentesecretaris en de gemeenteraad zijn ook de interne accountants en de verbijzonderde interne controleurs verantwoordelijk voor de kwaliteit van de interne beheersing. Zij beoordelen de effectiviteit van het interne beheersingssysteem en houden het op peil. Vanwege hun positie binnen de organisatie en de daaraan verbonden bevoegdheden, spelen de interne accountants en de verbijzonderde interne controleurs een belangrijke rol.

Overig personeel

Zo zijn er binnen een gemeente veel personen die zich vanwege hun functie bezighouden met de interne beheersing. Ook voor andere personeelsleden geldt echter dat zij tot op zekere hoogte verantwoordelijk zijn. Zij voorzien het interne beheersingssysteem namelijk van informatie, of ze oefenen op andere wijze controle uit.

Eigenlijk zouden alle personeelsleden zich verantwoordelijk moeten voelen voor het communiceren van problemen in de bedrijfsvoering, niet-naleving van de gedragscode, inbreuk op het beleid of illegale handelingen. Vandaar dat interne beheersing in elke functieomschrijving zou moeten staan.

4. Welke varianten zijn mogelijk?

In de praktijk bij de Nederlandse gemeenten zijn diverse varianten te onderkennen. Van geen auditcommissie tot zeer uitgebreide auditcommissies. In dit hoofdstuk worden drie varianten beschreven. Dat neemt niet weg dat er nog meer varianten denkbaar zijn.

Er zijn veel verschillende varianten van de auditcommissie: zij verschillen in naam en takenpakket. Op dit moment zijn er bij veel gemeenten commissies die deels soortgelijke taken verrichten als de auditcommissie. Zij heten dan (raads)commissie, rekeningcommissie, controlecommissie, commissie financiën, afstemmingsoverleg, accountantsoverleg of werkgroep begroting en verantwoording. In de praktijk komen we de volgende varianten regelmatig tegen: In deze handleiding beschrijven we de zware variant van de auditcommissie. Vanuit die variant kunnen gemeenten zelf taken kiezen die het best passen bij hun eigen bedrijfsvoering.

De auditcommissie beoordeelt de interne beheersing

Toezicht op college, management en interne beheersing

De auditcommissie beoordeelt of interne beheersingsmaatregelen toereikend zijn (inclusief fraudepreventie en –opsporing). Daarnaast stemt zij bijzondere onderzoeken voor de gemeenteraad goed op elkaar af (waaronder onderzoek volgens artikel 213a van de Gemeentewet en onderzoek door de rekenkamer).

Op dit moment is er veel aandacht voor interne beheersing. Daarom moet een auditcommissie bij een gemeente bijzonder scherp letten op de interne beheersingsmaatregelen die de naleving van wet- en regelgeving moeten garanderen. Dit geldt overigens ook voor overheidsinstellingen en andere organisaties in de non-profitsector.

Het college is verantwoordelijk voor de interne beheersing. Maar heeft het wel voldoende maatregelen genomen om ervoor te zorgen dat het systeem goed werkt? De auditcommissie houdt hierop toezicht. Om dit te kunnen beoordelen, moet de auditcommissie...

... begrijpen hoe de doelstellingen van de interne beheersing tot stand zijn gekomen en hoe ze worden bereikt;

... weten hoe de interne beheersing is ingericht (wat is de beheersings-omgeving?) en welke controleprocedures er zijn;

... weten waar de gemeente belangrijke risico's loopt en wat de organisatie zou moeten doen om deze risico's tegen te gaan.

Haalt de gemeente haar doelstellingen?

Op basis van deze informatie bepaalt de commissie of de gemeente haar doelstellingen redelijkerwijs kan behalen of niet. Ook bekijkt zij of er voldoende maatregelen getroffen zijn om onregelmatigheden te voorkomen en te ontdekken. Het gaat dan ook om frauduleus handelen. Tot slot stelt zij vast of het college en het management corrigerende maatregelen nemen als dat nodig is.

Taak auditcommissie	Zware variant	Middelzware variant	Lichte variant
Toezicht houden op de kwaliteit van de interne beheersing	•		
Onderzoeken volgens artikel 213a Gemeentewet, rekenkameronderzoeken, accountantscontrole op elkaar afstemmen	•	•	•
<i>Accountantscontrole</i>			
• Raad(scommissie) adviseren over speerpunten in de controle		•	
• Zelfstandig (deel)opdrachten verstrekken aan de accountant	•		
• Uitkomst accountantscontrole bespreken	•		
• Gemeenteraad of raadscommissie adviseren over decharge en jaarrekening	•		
Combinatie met rekenkamerfunctie	•		

* Op grond van artikel 156 Gw kan bevoegdheid tot de aanwijzing (benoeming) van de externe accountant niet aan de auditcommissie worden overgedragen.

Welke acties onderneemt het college?

Om de interne beheersing goed te kunnen beoordelen, moet de auditcommissie begrijpen hoe de beslissingsbevoegdheid tussen het college en de gemeenteraad is verdeeld. De commissie moet om te beginnen bekijken of het college beoordeelt of de beheersingsmaatregelen toereikend zijn. Daarvoor ontvangt de auditcommissie informatie van het college: welke acties heeft het college uitgezet en wat zijn de resultaten van deze acties?

Evalueert het college op tijd?

Verder bekijkt de auditcommissie steeds of het college periodiek de beheersingsmaatregelen en organisatiestructuren evalueert. Dat moet het college doen om te garanderen dat deze maatregelen gelijke tred houden met het beleid en de procedures. Houden de maatregelen daarnaast rekening met ontwikkelingen en wijzigende risico's? Zo nodig legt het college de benodigde beleidsplannen aan de gemeenteraad voor; deze kan ze vervolgens vaststellen.

Coördinatie onderzoeken

Een andere belangrijke taak van de auditcommissie is de coördinatie van de verschillende onderzoeken. De auditcommissie kan het initiatief nemen om overlap tussen de onderzoeken te voorkomen. We onderscheiden drie soorten onderzoeken.

De lokale rekenkamer

Ten eerste kan de lokale rekenkamer of rekenkamerfunctie allerlei onderzoeken uitvoeren die betrekking hebben op de doelmatigheid, doeltreffendheid en rechtmatigheid. Deze onderzoeken hebben raakvlakken met de interne beheersing (door het college), de verslaggeving en de uitvoering van de accountantscontrole. Rekenkamerleden kunnen overigens geen lid zijn van een gemeentelijke (audit)commissie (zie artikel 81f, lid p van de Gemeentewet).

Het college

Verder verricht het college periodiek onderzoek naar de doelmatigheid en doeltreffendheid van de gemeente. Dat doet zij op basis van artikel 213a van de Gemeentewet. Voor dit onderzoek stelt de

gemeenteraad een verordening op.

Andere commissies

Daarnaast kunnen allerlei andere commissies vanuit de gemeenteraad of vanuit het college nadere onderzoeken doen.

Accountantscontrole

De auditcommissie ...

... doet een voorstel voor de benoeming van de externe accountant;

... beoordeelt in hoeverre de externe accountant onafhankelijk is;

... bepaalt wat de reikwijdte van de accountantscontrole mag zijn, en geeft eventuele specifieke aandachtspunten aan;

... beoordeelt de jaarrekening en de accountantsverklaring;

... adviseert over hoe zaken worden gewaardeerd door de gemeente (de waarderingsgrondslagen);

... adviseert over alternatieve verwerkingswijzen voor de verslaggeving van materiële zaken;

... geeft aan wat de gevolgen zijn als de gemeente alternatieve waarderingsgrondslagen gebruikt;

... adviseert de gemeenteraad de jaarrekening wel of niet vast te stellen.

Wat verder relevant is voor de accountantscontrole, bespreken we in hoofdstuk 6.

Combinatie rekenkamerfunctie

Een aantal auditcommissies of rekenkamers hebben alle bovengenoemde taken als takenpakket meegekregen, de rekenkamers dan inclusief het uitvoeren van rekenkameronderzoeken naar de effectiviteit en efficiency van het beleid en beheer van de gemeente. Deze zware variant zien we vooral voorkomen bij gemeenten die al voor de invoering van het dualisme de beschikking hadden over een goed functionerende rekenkamer. Vanuit

die rol vervullen zij een adviesfunctie aan de Raad ten aanzien van het al dan niet of gewijzigd vaststellen van de rekening van de gemeente (voorbereiding dechargefunctie).

5. Hoe wordt een auditcommissie ingesteld?

Waarom is een auditcommissie wenselijk? Wat is de opdracht voor de commissie? Wie zijn de leden? Stuk voor stuk vragen waarop de gemeenteraad een antwoord moet geven als hij een auditcommissie instelt. Een schriftelijk raadsbesluit waarin de verantwoordelijkheden van de commissie staan beschreven, is dan ook aan te bevelen. In dit hoofdstuk gaan we hierop dieper in.

5.1 De raad besluit

Als de gemeenteraad besluit om een auditcommissie in te stellen, legt hij dit besluit vast in een schriftelijk raadsbesluit. Periodiek beoordeelt hij het raadsbesluit en past het zo nodig aan.

Het raadsbesluit

Het raadsbesluit geeft minimaal een antwoord op de volgende vragen:

- Wat is de opdracht of doelstellingen van de auditcommissie?
- Wat is haar bevoegdheid?
- Wat is haar organisatie en methodiek?
- Hoe worden de onafhankelijke leden benoemd?
- Wat is de benoemingsduur van de leden?
- Wat zijn de eisen voor stemmen en quorum? (als de auditcommissie ook verantwoordelijk is voor besluitvorming?)

Daarnaast legt de gemeenteraad - als dat nodig en noodzakelijk is - in het raadsbesluit vast dat de auditcommissie niet aansprakelijk is. Ook is het raadsbesluit doelgericht, maar tegelijk niet zo gedetailleerd dat het de armslag van de commissie beperkt.

De verantwoordelijkheden

Het aanstellen van een auditcommissie betekent niet dat de gemeenteraad geen verantwoordelijkheid meer heeft voor zaken die de commissie bespreekt in haar vergaderingen. Er bestaan namelijk wettelijke

beperkingen voor hetgeen gemeenten aan commissies kunnen overdragen. De auditcommissie maakt een checklist van verantwoordelijkheden en een vergaderagenda. Zij baseert zich daarbij op de verantwoordelijkheden die in het raadsbesluit staan. Dit vormt een hulpmiddel om te garanderen dat de bepalingen van het besluit voldoende en op tijd worden uitgevoerd.

5.2 Wat geldt voor het huishoudelijk reglement?

We raden aan om een huishoudelijk reglement vast te stellen voor de auditcommissie. Dit reglement...

- ... nemen de commissieleden zelf aan;
- ... geeft aan hoe de auditcommissie haar taken en beslissingsbevoegdheid vervult;
- ... vermeldt de specifieke activiteiten van de commissie en de gemeente;
- ... geeft aan wie de vergaderingen leidt;
- ... specificeert rapporterings- en documentatievereisten;
- ... stelt quorum- en stemmingsprocedures vast.

Bovenstaande punten hangen samen met eventueel geldende wettelijke bepalingen.

In bijlage I vindt u een voorbeeld van een besluit om een auditcommissie in te stellen. Bijlage II geeft een voorbeeld van een huishoudelijk reglement.

5.3 Wat geldt voor het lidmaatschap?

Niet iedereen kan zo maar lid worden van een auditcommissie. De leden moeten beschikken over verschillende vaardigheden en kwaliteiten. Ook de voorzitter moet voldoen aan een bepaald profiel. Daarnaast bestaat een commissie uit een aanbevolen aantal leden die voor een bepaalde termijn

worden benoemd. Hierna vindt u hiervan een overzicht.

Over vaardigheden

Leden van de auditcommissie beschikken over:

- politieke, bestuurlijke en communicatieve vaardigheden;
- kennis van de behoeften en belangen van de betrokken partijen;
- deskundigheid en ervaring met verslaggeving en accountantscontrole;
- bestuurlijke ervaring, waardoor de auditcommissie de druk en de eisen begrijpt waar het financieel management mee te maken heeft.

Externe leden

Normaal gesproken zoekt een commissie naast interne ook externe leden. Deze externe leden hebben specifieke inhoudelijke deskundigheid en ervaring. Daarnaast vraagt een goede auditcommissie een financiële expert deel te nemen. Het toezichthoudende orgaan beoordeelt over welke eigenschappen de expert moet beschikken. De expert heeft...

- ... inzicht in de jaarrekening en algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving;
- ... het vermogen om de algemene toepassing van deze grondslagen op schattingen, transitorische posten en reserves te beoordelen;
- ... ervaring met het opstellen en analyseren van de jaarrekening;
- ... inzicht in interne beheersingsmaatregelen voor verslaggeving;
- ... inzicht in de taken van de auditcommissie.

Over kwaliteiten

Leden zijn alert en onderzoekend. Zij

kunnen en willen de moeilijke, indringende vragen stellen die hun toezichthoudende verantwoordelijkheid soms vereist. Zij willen ook controversiële zaken aanpakken. En als dat nodig is, geven ze scherpe commentaren en doen zij aanbevelingen.

Over het aantal leden

We adviseren meestal drie tot zes stemgerechtigde leden aan te wijzen. De auditcommissie moet namelijk groot genoeg zijn om over de nodige vaardigheden en ervaring te beschikken. Maar tegelijk moet de commissie niet zó groot zijn dat overleg en communicatie moeilijk is. Naast stemgerechtigde leden kunnen ook anderen deelnemen in de auditcommissie. Al dan niet tijdelijk als adviseur.

Over de benoemingsduur

We raden aan de leden lang genoeg te benoemen om de continuïteit van de commissie te waarborgen en om niet teveel kennis verloren te laten gaan. De leden moeten tegelijk niet te lang benoemd worden: dan ontbreekt een frisse kijk. Het is namelijk belangrijk dat nieuwe inzichten een kans krijgen.

Een benoemingsduur van twee jaar is kort. Een duur van meer dan acht jaar lang. Verder moet de benoemingsduur van de individuele leden overlappen, als dat mogelijk is, teneinde de continuïteit zoveel mogelijk te garanderen. Uiteraard is de benoemingsduur van politiek gekozen leden afhankelijk van hun eventuele herverkiezing en herbenoeming in de auditcommissie.

Over de voorzitter

De gemeenteraad of de leden van de auditcommissie zelf wijzen hun voorzitter aan. De voorzitter verzorgt de communicatie met de overige leden van de auditcommissie. Ook is deze verantwoordelijk voor de organisatie en een soepel verloop van vergaderingen. De griffier stelt aan de voorzitter personele ondersteuning ter beschikking. Die ondersteuning is inclusief een persoon die notulen en stukken over de activiteiten van de auditcommissie bijhoudt.

Over stemming en quorum

In het raadsbesluit om een auditcommissie

in te stellen staan ook de stemmings- en quorumvereisten. Of zij staan in het huishoudelijk reglement. Het doel hierbij is om de onafhankelijkheid van de auditcommissie te handhaven. Wil de commissie officiële vergaderingen houden of ergens over stemmen? Dan is een meerderheid van de leden vereist.

Tijdens een commissievergadering is de aanwezigheid van het college of de verantwoordelijke wethouder gewenst. Ook is het wenselijk dat de accountant aanwezig is. En in voorkomende gevallen de voorzitter van de lokale rekenkamer. Zonder hun deelname kan de commissie niet effectief optreden. Zijn zij er wel bij, dan kunnen de verantwoordelijke personen vragen en commentaren van de auditcommissie meteen beantwoorden en uitwisselen.

6. Hoe vergadert de auditcommissie?

In dit hoofdstuk behandelen we een aantal kenmerken van vergaderingen van auditcommissies. Hoe vaak per jaar vergaderen zij? Waaruit bestaat de agenda? Wat zijn mogelijke onderwerpen? En hoe stellen zij de notulen op? Op deze vragen leest u hier een antwoord.

6.1 Hoe vaak vergadert de commissie?

Verschillende factoren bepalen hoeveel keer per jaar een auditcommissie vergadert. Ook bepalen deze factoren wat de commissie specifiek bespreekt tijdens elke vergadering. Deze factoren zijn:

- de voorbereiding, kennis en ervaring van de commissieleden;
- de aard van de specifieke verantwoordelijkheden van de commissieleden;
- kenmerken van het rechtsgebied, zoals complexiteit en omvang van de bedrijfsvoering;
- kwaliteit van de beheersingsomgeving.

Gemiddeld vergadert een auditcommissie vijf keer per jaar. Welke onderwerpen uiteindelijk besproken worden, is onder andere afhankelijk van de taakopdracht van de commissie.

Over welke onderwerpen vergadert de commissie?

- de omgevingsrisico's en de vertaling hiervan naar de gemeente;
- de interne beheersing en naleving van wetten en regels;
- de reikwijdte van de externe accountantscontrole en het controleplan;
- de reikwijdte van het werk van de interne accountantsdienst of de bijzondere interne controleafdeling, en het controleplan;
- de jaarrekening en publicatie.

Openbare vergaderingen ...

Vergaderingen zijn in principe openbaar, tenzij de auditcommissie anders beslist. Dit versterkt het idee van een onafhankelijke auditcommissie. Ook krijgt het publiek zo meer vertrouwen in het instituut auditcommissie.

... en besloten vergaderingen

Naast deze openbare vergaderingen, houdt de commissie ook niet-openbare, besloten zittingen met de interne en externe accountants. Dit gebeurt ten minste tweemaal per jaar.

6.2 Wat is de agenda?

De samenstelling van de agenda is een belangrijk punt voor de auditcommissie. Er kunnen verschillende punten op de agenda staan. Zo kan de commissie aanbevelingen doen bij de gemeenteraad over zaken die binnen haar bevoegdheid vallen. Ook kan zij aanbevelen wat aan andere commissies moet worden overgedragen. Of wat de gemeenteraad als geheel moet behandelen.

Ook de accountant kan punten aandragen voor de agenda. De kennis en ervaring van de externe accountant verschaffen hem een uniek inzicht in hoe de gemeenteraad toezicht houdt op financiële zaken. Daarover kan hij aanbevelingen doen aan de auditcommissie. Ook recente ontwikkelingen kunnen de taken of verantwoordelijkheden van de auditcommissie beïnvloeden. De accountant kan op basis hiervan punten aandragen voor de agenda van de auditcommissie.

In bijlage III leest u een voorbeeld van een vergaderschema en agenda voor een auditcommissie. Daarin gaan we ervan uit dat de auditcommissie vijf keer per jaar bijeenkomt.

6.3 Vergaderen over de accountantscontrole

Ieder jaar vergadert de auditcommissie over de accountantscontrole. Dit doet zij normaal gesproken vóórdat het controlewerk van de

accountant begint. Het belangrijkste doel van deze vergadering is om de reikwijdte en planning van de accountantscontrole goed te keuren.

De vergadering behandelt meestal de geplande aanpak over de jaarlijkse controle van de externe accountant. Mogelijk behandelt de commissie ook een samenvatting van de belangrijke datums en de planning van de opdracht. Daarnaast bespreken de commissieleden belangrijke aspecten van de personeelsbezetting, zoals de expertise van individuele leden van het controleteam.

Opdrachtbevestiging accountant

De commissie wil zich in deze vergadering richten op de belangrijke fasen van de accountantscontrole. Daarom is het handig om vóór de vergadering de opdrachtbevestiging van de accountant in bezit te hebben, of een schriftelijk controleplan. De opdrachtbevestiging of het controleplan omvat een samenvatting van de voorwaarden en doelstellingen van de controleopdracht, inclusief de geschatte tarieven en de basis waarop deze zijn vastgesteld.

Onderwerpen

De auditcommissie behandelt de volgende onderwerpen in deze vergadering:

- zaken die de geplande reikwijdte van de accountantscontrole beïnvloeden, inclusief financiële risico's en risico's als de wet- en regelgeving niet wordt nageleefd;
- de frauderisico's die het college en het management hebben onderkend;
- de reikwijdte van de accountantscontrole, met inbegrip van zaken zoals het controleproces, vereisten voor de verslaggeving, materialiteit en in hoeverre interne beheersingsmaatregelen toereikend zijn;
- de reikwijdte van de accountantscontrole voor het huidige jaar, inclusief de reden waarom bepaalde onderdelen zijn aangewezen voor steekproeven;
- de onderdelen van de controle waarbij steekproeven worden toegepast;

- de manier waarop steekproeven worden toegepast zodat er voldoende zekerheid is over de jaarrekening;
- de afstemming van de accountantscontrole met de interne accountantsdienst dan wel verbijzonderde interne controleafdeling;
- de andere onderdelen die moeten worden aangepakt, zoals controle van subsidies, contracten en naleving van de regels en voorschriften;
- de opdracht van het voorgaande jaar en hoe die van invloed is op de reikwijdte van de accountantscontrole van het huidige jaar.

Verdiepen in fasen

Tijdens de vergadering heeft de auditcommissie meestal niet genoeg tijd om de accountant te vragen alle details van de opdracht toe te lichten. Zeker niet wanneer de bedrijfsvoering van de organisatie complex is. In plaats daarvan verdiepen sommige auditcommissies zich elk jaar in een bepaalde fase van de controle. Dit doen ze meestal door de accountant een toelichting te laten geven op de controle van een bepaald type transacties. Deze grondige beoordeling verschaft de leden van de auditcommissie een beter inzicht in de belangrijkste interne beheersingssystemen en de controlemethodiek die de accountant hanteert.

Bijlage III bevat een lijst van vragen over de reikwijdte van de accountantscontrole. Dit zijn vragen die een auditcommissie aan de accountant zou kunnen stellen.

Nieuwe ontwikkelingen

Ook nieuwe ontwikkelingen binnen de verslaggeving en de accountantscontrole worden vaak tijdens deze vergaderingen besproken. Voorbeelden daarvan zijn nieuwe grondslagen voor de manier waarop de jaarrekening en het jaarverslag worden opgesteld (verslaggevinggrondslagen). Deze worden vaak gepubliceerd of voorgesteld door de regelgevende instanties (zoals de commissie BBV). Wanneer deze grondslagen de organisatie beïnvloeden, bespreekt de

commissie ze met de externe accountant, het college en het management. Samen bekijken zij wat de gevolgen van deze wijzigingen zijn.

6.4 Vergaderen over de jaarrekening

De auditcommissie vergadert daarnaast ieder jaar over de jaarrekening. Dit doet zij meestal aan het einde van de accountantscontrole. Het doel van deze vergadering is om de conceptjaarrekening goed te keuren. De auditcommissie stelt dan vast of het college heeft voldaan aan de verantwoordelijkheden om de jaarrekening op te stellen. Ook bespreekt de commissie met de externe accountant de verwachte strekking van de accountantsverklaring die zal worden afgegeven bij de jaarrekening. Tijdens deze vergadering komen de volgende onderwerpen aan de orde.

De jaarrekening presenteren

Het college presenteert de jaarrekening. Dit doet het met specifieke aandacht voor de belangrijkste zaken die uit de jaarrekening of de toelichting blijken. Zoals:

- schattingen van het college (zoals schattingen over claims, verplichtingen voor verzekeringen in eigen beheer, voorzieningen voor dubieuze debiteuren of pensioenen);
- het jaarverslag;
- belangrijke wijzigingen van de indeling van de jaarrekeningposten;
- verplichtingen die niet uit de balans blijken.

In bijlagen IV tot en met IX vindt u een overzicht van vragen die een auditcommissie aan het management en de accountant kan stellen over de jaarrekening. Ook leest u hier de vragen die een auditcommissie aan de accountant kan stellen over de bevindingen van de controle.

Waarom besteedt de commissie aandacht?

De auditcommissie moet voldoende aandacht besteden aan de toelichting bij de jaarrekening. Ook bekijkt zij de belangrijke wijzigingen ten opzichte van het voorgaande jaar. De discussie begint meestal bij de waarderingsgrondslagen van de organisatie. De auditcommissie moet daarom weten waarom grondslagen zijn gewijzigd. Of waarom de manier waarop deze zijn toegepast is veranderd. Ook moet zij nagaan of de externe accountant met de wijzigingen instemt.

De auditcommissie kan daarnaast verzoeken om de verwerkingsmethoden van de gemeente te vergelijken met die van andere gemeenten. Dit geldt ook als de wet- en regelgeving op onderdelen wordt aangepast. Vermeldt het college verplichtingen die niet uit de balans blijken? Dan besteedt de commissie hieraan extra aandacht.

Wat bespreekt de accountant?

De accountant zet de aard van zijn rapport van bevindingen uiteen. Ook geeft hij de reden van mogelijke wijzigingen of kwalificaties. Is er inderdaad iets veranderd? Dan heeft hij dit van tevoren gecommuniceerd met de auditcommissie.

De accountant bespreekt daarnaast onvoorziene omstandigheden die hem dwongen de controleaanpak te wijzigen. Ook bespreekt hij mogelijke andere zaken over de accountantscontrole, de jaarrekening, de toelichting en andere onderwerpen waarvan hij vindt dat de auditcommissie hiervan op de hoogte moet zijn.

Bij de afsluiting van de controle moet de accountant aan bepaalde regels voor communicatie met de auditcommissie voldoen. Zo communiceert hij zaken die met de interne beheersing te maken hebben (zie paragraaf 6.5). Daarnaast rapporteert de accountant over de volgende onderwerpen.

Richtlijnen voor de accountantscontrole

Voor de auditcommissie moet duidelijk zijn hoeveel zekerheid een accountantscontrole biedt. Daarom moet de accountant

aangeven welke verantwoordelijkheid hij aanvaardt. Deze verantwoordelijkheid is uiteraard in overeenstemming met de algemeen aanvaarde richtlijnen die gelden voor controleopdrachten. Het is belangrijk dat de auditcommissie begrijpt dat een accountantscontrole die volgens deze richtlijnen wordt verricht, redelijke, en geen absolute, zekerheid geeft over de betrouwbaarheid van de jaarrekening.

Belangrijke waarderingsgrondslagen

De accountant informeert de auditcommissie verder volledig over de keuze voor en wijzigingen in belangrijke waarderingsgrondslagen. Verder informeert de accountant de commissie over de methoden die het college gekozen heeft om ongebruikelijke transacties te verantwoorden. Ook bespreekt hij het effect van waarderingsgrondslagen voor controversiële of nieuwe vraagstukken; hiervoor is dan nog geen stellige richtlijn of eenduidige overeenstemming. Dit zijn vaak onderwerpen die uniek zijn voor de gemeente, of voor het eerst binnen de gemeente worden toegepast.

Beoordelingen en schattingen door het college en management

Het college neemt in haar jaarrekening schattingen op, bijvoorbeeld ten behoeve van de vorming van voorzieningen. De accountant geeft in zijn accountantsrapport aan of deze schattingen redelijk zijn. Vervolgens legt de accountant aan de auditcommissie uit waarop hij zijn conclusies heeft gebaseerd.

Correcties na de accountantscontrole

De accountant informeert de auditcommissie over de correcties die het college heeft doorgevoerd na de accountantscontrole. Deze correcties hebben - individueel of gezamenlijk - een materiële invloed op de verslaggeving van de gemeente.

Overige informatie in documenten met een gecontroleerde jaarrekening

De auditcommissie neemt kennis van de informatie die het college opstelt en die aan de gemeentelijke jaarrekening is toegevoegd. Een voorbeeld van dit type informatie is de begeleidende brief of het

statistische gedeelte van een uitgebreid jaarlijks financieel rapport (bewerkte informatie voor derden, Iv3-CBS-informatie). Een ander voorbeeld is de productrealisatie.

De accountant overlegt met de auditcommissie welke verantwoordelijkheid hij heeft voor deze extra informatie die aan de gecontroleerde jaarrekening is toegevoegd. Commissieleden richten zich daarbij op de vraag of de aanvullende toelichting overeenkomt met hun eigen kennis en inzicht. Verder vragen zij zich af of de informatie een redelijke beschrijving geeft van de bedrijfsvoering en van de vooruitzichten die het college schetst.

Meningsverschil met het college

De accountant en het college kunnen van mening verschillen. Bijvoorbeeld over de toepassing van waarderingsgrondslagen op een bepaalde transactie. Of over hoe het college schattingen beoordeelt. Ook de reikwijdte van de accountantscontrole, de toelichting van het college op de jaarrekening en de bewoording van de accountantsverklaring kunnen een verschil van mening opleveren. De accountant bespreekt zo'n meningsverschil met de auditcommissie, ongeacht of het naar tevredenheid is opgelost of niet.

Knelpunten bij de accountantscontrole

De accountant brengt de auditcommissie op de hoogte van de knelpunten die hij tijdens de accountantscontrole heeft ondervonden. Zo kan de accountantscontrole vertraging hebben opgelopen, bijvoorbeeld bij de start of op het moment dat de partijen gegevens moesten verstrekken. En was de planning die het college had opgesteld redelijk gezien de omstandigheden? Ook dat onderwerp bespreekt de accountant met de commissie.

Tot slot communiceert de accountant of het college andere accountants heeft geraadpleegd over verslaggevinggrondslagen. Daarnaast geeft hij aan of het management belangrijke zaken eerst heeft besproken met de huisaccountant voordat het een (controle)opdracht aan een andere accountant gaf.

6.5 Vergaderen over de interne beheersing en de naleving van wetten en regels

Tijdens deze vergadering presenteert de externe accountant zijn bevindingen en aanbevelingen over de interne beheersing van de organisatie. Het gaat dan om de verslaggeving, de naleving van wet- en regelgeving en de rechtmatigheid van het financiële beheer.

Kleine gebreken

De accountant bespreekt meestal geen betrekkelijk kleine gebreken met de auditcommissie. Hij kan dergelijke gebreken wel samenvatten in een brief. Hierin staan dan de bevindingen en aanbevelingen over de interne beheersing.

In bijlage XI staan vragen die een auditcommissie de accountant kan stellen over de interne beheersing en de naleving van wet- en regelgeving.

Grotere gebreken

Wanneer het gaat om grotere gebreken (zwaktes) in de interne beheersing, dan worden deze aan de auditcommissie gerapporteerd. Een zwakte in de interne beheersing ontstaat wanneer interne beheersingsprocedures niet garanderen dat werknemers onjuistheden of onregelmatigheden tijdig aan het licht brengen.

De leden van de auditcommissie beoordelen vervolgens of de bevindingen en aanbevelingen van de externe accountant kloppen. Daarvoor moeten zij minimaal inzicht hebben in hoe de gemeente de naleving van wet- en regelgeving controleert.

6.6 Vergaderen over overige onderwerpen

Naast de standaardvergaderingen zijn er ook nog bijzondere situaties waarvoor de auditcommissie bij elkaar komt. Deze vergaderingen kunnen over de volgende onderwerpen gaan:

- acties en voornemens van de interne accountant;
- grote gerechtelijke procedures die tegen de gemeente lopen;
- aanzienlijke wijzigingen van nieuwe waarderingsgrondslagen of controlerichtlijnen, of andere wijzigingen in regelgeving;
- belangrijke wijzigingen binnen de organisatie van de gemeente;
- de accountantscontrole van jaarrekeningen van onderdelen van de gemeente (diensten);
- gebeurtenissen die vragen oproepen over de integriteit van een lid van het hogere kader (in besloten vergadering).
- Was het college tevreden met de vak-kundigheid van de accountant? En met de timing en planning van de controle?
- Zijn er mogelijke zwaktes in de interne beheersingsmaatregelen die de accountant niet onder de aandacht van de auditcommissie kan brengen als het college aanwezig is?
- Is de accountant van mening dat het college op het terrein van de interne beheersing en financiële verslaglegging kennis van zaken heeft, nauwgezet en vakkundig is?
- Waren er gevallen van onjuistheden, onregelmatigheden of illegale handelingen die de accountant niet in aanwezigheid van het college kon bespreken?

6.7 Besloten vergaderingen

Tijdens besloten vergaderingen overlegt de auditcommissie met de belangrijkste partijen. Dit zijn de externe accountant, interne accountant, interne controleur en het college. Bij deze vergaderingen zijn dus geen andere partijen aanwezig. Dit bevordert de openhartigheid.

Geloofwaardigheid

Houdt de auditcommissie een besloten vergadering met de externe accountant? Dan betekent dit niet dat de geloofwaardigheid van het college of de accountant in het geding is. Of dat het college of de accountant niet voldoet aan zijn verantwoordelijkheden. Wat dat betreft heeft de externe accountant een lastige positie. Enerzijds moet hij een open relatie met het college onderhouden om zijn controle goed uit te voeren. Anderzijds is hij verplicht gevoelige zaken met de auditcommissie te bespreken. Deze verplichting hoeft een open relatie met het college echter niet in de weg te staan.

Tijdens de besloten vergaderingen stellen de commissieleden het volgende vast:

- Heeft de accountant genoeg medewerking gekregen van het college?

6.8 Notulen

De notulen van de vergaderingen van de auditcommissie vormen een belangrijke informatiebron voor het jaarverslag van de commissie.

De notulen worden verspreid onder de aanwezige leden. Zij kunnen dan commentaar leveren en correcties aangeven. Tijdens de volgende vergadering keurt de auditcommissie de notulen dan formeel goed en tekent ze. Hierdoor weerspiegelen de notulen de mening van de auditcommissie in zijn geheel, in plaats van die van een of meer individuele leden.

Wat staat in de notulen?

- De agenda van de vergadering.
- De datum, het aantal aanwezigen en de plaats van de vergadering.
- Een kort overzicht van de onderwerpen die zijn besproken. Een woordelijk verslag van de commissievergadering is niet nodig.
- De genomen besluiten en besproken actiepunten.
- De gegevens die tijdens de vergadering besproken of gepresenteerd zijn.
- De tijd waarop de vergadering is gesloten.

7. Welke verplichtingen heeft de auditcommissie?

In de vorige hoofdstukken gaven we een overzicht van de belangrijkste activiteiten van de auditcommissie en de onderwerpen voor de vergaderingen. De auditcommissie heeft daarnaast ook een aantal verplichtingen. Zo moet zij de externe accountant kiezen, bepalen wat de reikwijdte van de accountantscontrole is en de uitkomsten van de accountantscontrole beoordelen. Dit hoofdstuk biedt de commissie hiervoor een leidraad.

7.1 De auditcommissie 'benoemt' de externe accountant

De gemeenteraad kan de auditcommissie machtigen om een externe accountant te kiezen. Wanneer de gemeenteraad zich in deze aanbeveling kan vinden, keurt hij de benoeming formeel goed. Maar wat is een goed accountantskantoor? Om dit te kunnen beoordelen moet de auditcommissie rekening houden met verschillende eigenschappen van het kantoor:

- Hoe onafhankelijk is het kantoor?
- Welke reputatie heeft het?
- Welke diensten levert het kantoor? (hieronder vallen ook adviezen en ondersteuning)
- Welke personen binnen het kantoor verlenen diensten en wat is hun ervaring bij overheid en non-profitorganisaties?
- Welke kennis van overheid en non-profitorganisaties heeft het kantoor?
- Welke andere relevante inhoudelijke deskundigheid is aanwezig?
- Hoe controleert het kantoor de kwaliteit van zijn werk? (hoe zien de kwaliteitsrapportages eruit?)
- Welke tarieven hanteert het kantoor en passen die binnen het controlebudget van de gemeente?

Een kantoor selecteren ...

Wij bevelen aan de auditcommissie te

betrekken bij het selectieproces van een accountantskantoor. Dat betekent dat zij ook invloed heeft op de planning en mogelijke kandidaten kan voorstellen. Ook stelt zij samen met het college en de raad een profiel op. Vervolgens is zij betrokken bij de uiteindelijke beoordeling van accountantskantoren.

... of een bestaand kantoor opnieuw benoemen

Vaak werkt een gemeente meerdere jaren samen met hetzelfde accountantskantoor. Maar daarbij moet zij uiteraard wel kritisch blijven kijken naar de prestaties van het kantoor. Voordat de bestaande accountant dus opnieuw benoemd wordt, beoordeelt de auditcommissie:

- de kwaliteit van de geleverde diensten;
- de efficiëntie en effectiviteit van de accountantscontrole en de andere diensten;
- de voordelen die de aanbevelingen ter verbetering hebben opgeleverd;
- de intensiteit van de relatie.

De commissie en het management kunnen de bestaande accountant ieder jaar beoordelen. Deze evaluatie is gedeeltelijk gebaseerd op de interactie tussen de externe accountant en de auditcommissie. De auditcommissie moet zich tijdens de evaluatie wel steeds bewust blijven van de eisen die aan de onafhankelijkheid van de accountant worden gesteld.

Elk jaar een ander accountantskantoor? Sommige gemeenten geven er de voorkeur aan regelmatig te wisselen van accountantskantoor. Zo willen zij ervoor zorgen dat een kantoor onafhankelijk van het college opereert. Dit gebeurt echter al. De direct betrokken accountants zijn namelijk verplicht te rouleren. Verder is een actieve, toegewijde auditcommissie een veel betere garantie voor de onafhankelijkheid van de accountant dan wanneer steeds opnieuw een andere kantoor de controles uitvoert.

In bijlage X geven we een opsomming van vragen die een auditcommissie kan stellen als zij de kwalificaties van de externe accountant wil inschatten.

7.2 De auditcommissie beoordeelt de reikwijdte van de accountantscontrole

De externe accountant geeft aan wat hij precies beoordeelt: dit is de reikwijdte van de accountantscontrole. De auditcommissie bekijkt vervolgens of de accountant de juiste reikwijdte kiest.

De juiste reikwijdte

Maar wat moet die reikwijdte zijn? Dat is afhankelijk een aantal factoren. Ten eerste gaat het om de kwaliteit van de interne beheersing. Verder bekijkt de commissie de risico's die de gemeente loopt wanneer wetten en regels niet worden nageleefd. Tot slot is relevant welke beheersingsmaatregelen de gemeente neemt om te garanderen dat wet- en regelgeving wordt nageleefd en dat de verslaggeving in orde is.

Onderwerpen bespreken

De auditcommissie bespreekt daarom met de accountant de volgende onderwerpen:

- belangrijke transactiecyclussen;
- belangrijke interne beheersingsmaatregelen voor het naleven van wet- en regelgeving;
- individuele bedragen of toelichtingen in de jaarrekening;
- de aard van bepaalde controlewerkzaamheden;
- de mate van vertrouwen op interne beheersingsmaatregelen;
- goedkeuringstoleranties en de normstelling of het toetsingskader voor de rechtmatigheidscontrole;
- het bereikte zekerheidsniveau.

De reikwijdte controleren

Om de reikwijdte van de accountantscontrole te kunnen controleren, moet de auditcommissie verder letten op de externe eisen voor de verslaggeving en de geldende waarderingsgrondslagen. Ook houdt de commissie rekening met hoe de gemeentelijke organisatie is ingericht en de eisen en behoeften van de gebruikers van financiële informatie: het publiek, de crediteuren en de regelgevende instanties.

De behoefte aan rapportering bepalen

De auditcommissie beoordeelt daarnaast of de reikwijdte van de controle voldoende rekening houdt met de eisen die de gemeente stelt aan het rapport. Dit is de rapporteringsbehoefte. Dat doet zij onder andere door de rapporteringstolerantie vast te stellen: boven welk bedrag meldt de accountant fouten en onzekerheden, voor zover hij die aantreft, in het rapport van bevindingen?

Speciale beoordelingen uitvoeren

De auditcommissie kan de externe accountant ook vragen speciale beoordelingen uit te voeren. Dit zijn beoordelingen die niet onder de jaarrekeningcontrole vallen. Het gaat dan om bepaalde delen van het interne beheersingssysteem en de naleving van wet- en regelgeving. Een voorbeeld is het systeem van risicobeheersing of het inkoopbeleid van een bedrijfsunit. Dergelijke nadere beoordelingen geven de auditcommissie inzicht of het beleid van de gemeente goed wordt nageleefd.

7.3 De auditcommissie beoordeelt de resultaten van de accountantscontrole

Inzicht krijgen

Hoe verzamelt de auditcommissie informatie om de resultaten van de accountantscontrole te beoordelen? Dat doet ze ten eerste door de jaarrekening, de jaarstukken en andere rapporten te bestuderen. Verder krijgt de commissie briefings van het college en de externe accountant over de waarderingsgrondslagen die voor de gemeente van belang zijn.

Tot slot bestudeert de auditcommissie de financiële pers. Ook bestudeert zij nieuwsbrieven die accountantskantoren en vakorganisaties binnen overheid en non-profitorganisaties uitbrengen. Hierin staat een samenvatting van nieuwe ontwikkelingen op het gebied van verslaggeving, accountantscontrole en naleving van wet- en regelgeving.

Extra aandacht geven

Hebben de leden van de auditcommissie inzicht in de vraagstukken? Dan kunnen zij aangeven waarover zij specifieke informatie willen hebben. Zij krijgen dan een toelichting van het college, de externe accountant en de eventuele interne accountant. Daarna kunnen zij bepalen welke gevoelige zaken grondige aandacht vergen. Vervolgens bestuderen de leden deze belangrijke vraagstukken en de aanpak daarvan diepgaander.

Interne beheersing en naleving beoordelen

Verder beoordeelt de commissie de interne beheersing en naleving van wetten en regels. Dat doet zij ten eerste door de accountantsrapportages hierover te beoordelen. Het gaat dan om de financiële én desgewenst ook de niet-financiële rechtmatigheid.

Zwaktes of twijfels?

Vervolgens stelt de auditcommissie vast of er zwaktes, betwijfelde kosten of overige bevindingen zijn gerapporteerd. Is dit het geval? Dan beoordeelt zij of de redenen hiervoor helder zijn.

De managementletter

Tot slot beoordeelt de auditcommissie de managementletter met aanbevelingen. Hierin staan voorstellen om de interne beheersing te verbeteren. Het is belangrijk dat de auditcommissie volledig inzicht heeft in de vraagstukken en de bijbehorende aanbevelingen. De commissie moet zich er daarnaast van overtuigen dat het college nauwgezet de zwakheden in de interne beheersing en gevallen van niet-naleving corrigeert.

Jaarstukken bekijken

Een van de belangrijkste verantwoordelijkheden van de auditcommissie is het beoordelen van de jaarrekening. Dat doet zij samen met het college en de externe accountant. Als dit van toepassing is, beoordeelt zij ook de jaarstukken en de resultaten van de accountantscontrole. De commissie beoordeelt dan de volgende onderwerpen:

- redenen voor een afwijkende accountantsverklaring;
- gewijzigde waarderinggrondslagen;
- belangrijke verschillen met de verslaggeving van andere organisaties;
- belangrijke schattingen in de jaarrekening (zoals vorderingen die niet inbaar zijn);
- ongebruikelijke verplichtingen of latenties;
- verregaande niet-naleving van wet- en regelgeving en subsidievoorwaarden;
- belangrijke verslaggevings- en controlevraagstukken waar de accountant tijdens de controle op is gestuit (waaronder een verschil van mening tussen het college en de accountant);
- onverwachte aanpassingen of aanvullende toelichtingen die de externe accountant heeft voorgesteld;
- wijzigingen in de indeling van de jaarrekening of de toelichting ten opzichte van het voorgaande jaar.

Vóór het jaarresultaat

Veel auditcommissies beoordelen de voorlopige bevindingen van de controle vóórdat de volledige accountantscontrole is afgerond. Zo heeft de commissie de mogelijkheid belangrijke vraagstukken aan de orde te stellen voordat het jaarresultaat wordt bekendgemaakt.

7.4 De auditcommissie houdt toezicht op de interne accountantsdienst of controleafdeling

De interne accountantsdienst, of de bijzondere interne controleafdeling, speelt een belangrijke rol in de interne beheersing. Deze dienst of afdeling verschaft namelijk zekerheid aan een gemeente dat haar interne beheersingsmaatregelen goed functioneren.

Wat doet de interne accountantsdienst of controleafdeling?

De interne accountantsdienst of interne controleafdeling kijkt naar het risico dat een gemeente loopt om financiële middelen te verliezen. Ook kijkt deze dienst of wetten en regels worden nageleefd en welke beheersingsrisico's bestaan.

Een interne accountantsdienst of interne controleafdeling...

- ... voert een risicoanalyse uit bij verduistering van activa door fraude;
- ... beoordeelt de interne beheersing;
- ... beoordeelt een onafhankelijke controle van verschillende rekeningen en financiële activiteiten;
- ... beoordeelt de naleving van waarderinggrondslagen;
- ... beoordeelt de bedrijfsvoering en speciale projecten.

De auditcommissie houdt toezicht

De auditcommissie houdt indirect toezicht op de interne accountantsdienst en de interne controleafdeling. De auditcommissie...

- ... zorgt ervoor dat de directeur van de interne accountantsdienst of controleafdeling directe toegang heeft tot de auditcommissie;
- ... beoordeelt de risicoanalyse die de interne accountantsdienst, de controleafdeling of een externe partij heeft opgesteld;

- ... stelt vast welke onderdelen een organisatorisch risico hebben of reden tot zorg zijn;
- ... beoordeelt en keurt de jaarlijkse planning goed voor de interne accountantsdienst of controleafdeling;
- ... onderneemt actie volgens de rapportage van de interne accountantsdienst of controleafdeling;
- ... zorgt ervoor dat het college de problemen aanpakt die de interne accountantsdienst of controleafdeling aankaart;
- ... maakt een inschatting van de organisatorische structuur, kwalificaties en personeelsbezetting van de interne accountantsdienst of controleafdeling;
- ... maakt een inschatting van de effectiviteit van de interne accountantsdienst of controleafdeling;
- ... beoordeelt de interne accountantsdienst of controleafdeling (onderwerpen zijn: mogelijke substantiële problemen, verschillen van mening met het college of beperkingen van de reikwijdte die in de loop van de accountantscontrole aan het licht zijn gekomen).

8. Welke relaties onderhoudt de auditcommissie?

De auditcommissie, het college, de interne accountants en de externe accountants hebben verschillende rollen en verantwoordelijkheden. Deze zijn sterk met elkaar verweven. Een open communicatie is dus van groot belang. Zorgvuldige planning en coördinatie door een effectieve auditcommissie is daarbij onmisbaar. In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de relaties tussen de auditcommissie en de andere partijen.

8.1 De auditcommissie en de externe accountant

De externe accountant brengt bepaalde zaken onder de aandacht van de gemeenteraad en de auditcommissie. Dat staat in de algemeen aanvaarde richtlijnen voor controleopdrachten. In gemeenten waar een auditcommissie aanwezig is, kan deze zorgen voor de communicatie tussen de accountant en de gemeenteraad. De auditcommissie zet de accountant dan in voor fact finding en voor onderzoeken die kennis van verslaggeving en accountantscontrole vragen.

De accountant houdt rekening met de auditcommissie...

De externe accountant moet goed inspelen op de behoeften van zowel de auditcommissie als van het college. Deze behoeften verschillen per gemeente en dat moet de accountant zich realiseren. Wil de auditcommissie overleggen met de externe accountant? Dan brengt de accountant de vraagstukken die hij de auditcommissie voorlegt, terug tot hun essentie.

...en het college

De accountant moet daarnaast oog hebben voor de behoeften van het college. Dat betekent dat de accountant belangrijke zaken eerst met het college bespreekt voordat hij ze aan de commissie presenteert. Verder stelt de accountant een schriftelijk rapport samen met de onderwerpen die bij een vergadering met de auditcommissie aan de orde komen. Dit rapport biedt hij vóór de vergadering aan het college aan.

8.2 De auditcommissie en de interne accountantsdienst of controleafdeling

De externe accountant beoordeelt veel, maar niet alles: de reikwijdte van zijn onderzoek is beperkt. Onderdelen die niet onder zijn onderzoek vallen, beoordeelt de interne accountantsdienst of de bijzondere interne controleafdeling. Vandaar dat de meeste auditcommissies regelmatig deze interne accountantsdienst of controleafdeling beoordelen. Zij doen dit als onderdeel van hun beoordeling van de efficiëntie van de interne verslaggeving en de bedrijfsvoering.

De auditcommissie als link

Maar de auditcommissie beoordeelt niet alleen, zij is ook de link tussen de interne accountantsdienst of controleafdeling en de gemeenteraad. Veel gemeenten willen er namelijk voor zorgen dat de directeur van deze dienst of afdeling via de auditcommissie toegang heeft tot de gemeenteraad. Dat kan dan zowel op afspraak als wanneer de situatie daarom vraagt. Verder willen gemeenten garanderen dat het college de effectiviteit van de interne accountantsdienst of de controleafdeling niet belemmert.

Aanwezig bij vergaderingen

Hoe ontstaat deze band? Door ervoor te zorgen dat de directeur van de interne accountantsdienst en controleafdeling aanwezig is bij alle reguliere vergaderingen van de auditcommissie. Hij presenteert tijdens die vergaderingen een rapport van de interne accountantsdienst en controleafdeling.

Wij raden daarom aan dat de directeur van de interne accountantsdienst en controleafdeling...

- ... directe en onbeperkte toegang heeft tot de auditcommissie;
- ... alle vergaderingen van de auditcommissie bijwoont;
- ... regelmatig een besloten vergadering heeft met de auditcommissie;

... regelmatig aan de auditcommissie rapporteert over de activiteiten van de interne accountantsdienst en controleafdeling.

8.3 De auditcommissie en het college

Wat doet het college en wat doet de auditcommissie? Hun rollen raken elkaar en dat kan voor spanningen zorgen. Om deze te vermijden, is het verstandig de rol van het college en de auditcommissie vanaf het begin goed te definiëren. Het college houdt zich bezig met de dagelijkse bedrijfsvoering; de auditcommissie houdt toezicht.

Open communicatie, goede gewoonte

Wanneer een verschil van mening optreedt, dan brengt de auditcommissie het college op de hoogte van haar standpunt. Is het college het daarmee nog steeds niet eens? Dan kan de volledige gemeenteraad als discussieplatform optreden. Kort gezegd: een open communicatie tussen het college en de auditcommissie is een goede gewoonte.

Wel beoordelen, niet beslissen

Het is belangrijk dat het college efficiënt werkt. Om dit te garanderen, maakt de auditcommissie geen deel uit van het operationele proces of het beslissingsproces op managementniveau. Natuurlijk beoordeelt zij de managementbeslissingen op het gebied van interne beheersingsmaatregelen, naleving en andere zaken binnen haar bevoegdheid. Maar wanneer zij onderdeel wordt van het beslissingsproces, pleegt zij inbreuk op de competenties van het college. De commissie verliest dan bovendien haar waarde, want als toezichthouder kan zij dan niet meer objectief en onafhankelijk zijn.

8.4 De auditcommissie, de accountant en het college

Ook tussen de externe accountant, de interne accountant en het college kunnen misverstanden optreden. Om deze te voorkomen, moeten de partijen vertrouwen op gezond verstand en discretie. De volgende punten zijn hierbij van belang.

De accountant kent de feiten

Zijn er aanwijzingen voor een onregelmatigheid? Of lijkt het erop dat een lid van het college fout heeft gehandeld? Dan moet de accountant hiervan op de hoogte zijn. Hij kent namelijk de relevante feiten. Maar dit betekent niet automatisch dat het college ergens van wordt beschuldigd. Of dat diens integriteit in twijfel wordt getrokken. Uiteraard moet de accountant deze aanwijzingen wél grondig onderzoeken en bespreken met de auditcommissie.

Meningsverschil melden

Soms geeft het college de voorkeur aan een verwerkingsmethode die de accountant niet geschikt vindt. In dat geval proberen de accountant en het college eerst overeenstemming te bereiken over alle feiten. Zij kunnen bijvoorbeeld een meningsverschil hebben over een verslaggevings- of accountantscontrole-vraagstuk. De accountant is dan verplicht dit meningsverschil bij de auditcommissie aan te kaarten.

Op tijd bespreken

Dergelijke meningsverschillen kunnen potentieel gevoelig zijn. Daarom moeten zowel het college als de externe accountant het meningsverschil toelichten met feiten. De accountant bespreekt het meningsverschil dan ook met het college vóór de vergadering met de auditcommissie. Zo hebben zowel het college als de accountant de mogelijkheid de vraagstukken volledig te doorgronden.

Erger voorkomen

Deze besprekingen dwingen de accountant overigens niet om zijn mening te herzien. Maar dit overleg kan wel voorkomen dat het wederzijdse vertrouwen en de openhartigheid tussen de accountant en het college beschadigd raakt. Zo kan de uitkomst van het overleg zijn dat niet de accountant, maar het college zélf de zaak bij de auditcommissie aankaart. Bepaalde onderwerpen vallen namelijk duidelijk binnen de competentie van het college. Dan is het soms beter dat het college de zaak met de auditcommissie bespreekt.

Vergaderingen voorbereiden

De accountant en het college bespreken voor de vergadering van de auditcommissie alle zaken die op de agenda staan. Zij geven daarbij een algemene indruk van de commentaren die zij van plan zijn te leveren. Ook bereiden zij zich voor op de vragen die de auditcommissie waarschijnlijk zal stellen en de antwoorden die zij daarop zullen geven.

8.5 De auditcommissie, de rekenkamer en het college

Overleg is noodzakelijk

De lokale rekenkamer of rekenkamerfunctie heeft in belangrijke mate zelf de bevoegdheid om onderzoeken uit te voeren. Uiteraard is het wel wenselijk dat zij daarover overlegt met de auditcommissie. Wanneer onderdelen overlappen, dragen beide hun eigen verantwoordelijkheid.

Combineren

De rekenkamerfunctie binnen een gemeente is vaak ook een raadscommissie. Leden van deze rekenkamerfunctie mogen wel zitting hebben in andere raadscommissies. Dit biedt formeel de mogelijkheid om de rekenkamerfunctie te combineren met de auditcommissie. Het aandachtsgebied van de auditcommissie wordt dan wel uitgebreid: met doelmatigheid en doeltreffendheid. Bovendien moeten ook de niet-financiële rechtmatigheidsaspecten meer aandacht krijgen. In deze handleiding werken we deze aspecten niet verder uit.

Het college stemt onderzoeken af

Het college kan onderzoeken doen naar de doelmatigheid en doeltreffendheid. Deze onderzoeken baseert het college op artikel 213a van de Gemeentewet. Het college stemt deze onderzoeken af met zowel de auditcommissie als de lokale rekenkamer of rekenkamerfunctie. Voor de rekenkamer en de rekenkamerfunctie is deze afstemming geregeld in lid 3 van artikel 213a van de Gemeentewet. In de verordening ex artikel 213a kan de gemeenteraad het overleg tussen het college en de auditcommissie nader regelen.

8.6 Jaarverslag en brief

Het jaarverslag van de auditcommissie

Belangrijk is dat de auditcommissie elk jaar een jaarverslag samenstelt. Zij bespreekt dat met de gemeenteraad. Dit rapport is gericht aan de gemeenteraad en geeft aan hoe de auditcommissie haar verantwoordelijkheden heeft ingevuld.

In het jaarverslag staan de onderwerpen die de commissie dat jaar heeft behandeld. Het gaat dan om vraagstukken op het gebied van de verslaggeving, de interne beheersing en de naleving van wet- en regelgeving. In het rapport licht de commissie haar mening, advies of aanbevelingen toe. Ook rapporteert zij over verschillen van mening.

Waaruit bestaat het jaarverslag?

Het jaarverslag van de auditcommissie omvat de volgende onderdelen:

- vaststellen van de bevoegdheid en verantwoordelijkheid van de auditcommissie;
- bespreking van de beoordeling van de jaarrekening en de jaarstukken;
- beoordeling van de managementletter van de accountant, de interne beheersing en de naleving van de wet- en regelgeving;
- beoordeling van de jaarrekeningen en accountantsrapportages door de afzonderlijke onderdelen van de gemeente;
- beoordeling van de vraagstukken die zich hebben voorgedaan op het gebied van de verslaggeving;
- beschrijving van haar relatie met het college, de interne accountant, de externe accountant en de gemeenteraad.

eigen jaarverslag. De voorzitter van de auditcommissie stelt daarnaast een brief op die zij/hij toevoegt aan de jaarstukken van de gemeente. Hierin staan de verantwoordelijkheden en activiteiten van de commissie van het afgelopen jaar.

Wij adviseren gemeenten altijd een dergelijke brief van de auditcommissie op te nemen. Zo wordt de auditcommissie zichtbaarder binnen de organisatie. Dat zorgt voor een betere communicatie met het publiek. Zo'n brief maakt bovendien de leden van de auditcommissie bewuster van hun verantwoordelijkheden. Wij adviseren om in de brief het volgende op te nemen:

- de samenstelling en bevoegdheid van de auditcommissie;
- de namen en functies van de leden van de auditcommissie;
- de reden van bestaan, de doelstellingen en verantwoordelijkheden van de auditcommissie;
- de activiteiten van de auditcommissie (het aantal gehouden vergaderingen en de belangrijke onderwerpen die met het management, de interne accountants en de externe accountant zijn besproken).

We hebben een voorbeeld van een brief van de voorzitter van de auditcommissie bijgevoegd als bijlage XII.

Brief van de voorzitter

De auditcommissie beschrijft haar verantwoordelijkheden niet alleen in haar

9. Hoe past de auditcommissie in het stelsel van public governance?

Het woord governance is het best te vertalen met '(goed) bestuur'. De Engelse term is inmiddels zo ingeburgerd dat deze algemeen gehanteerd wordt. Het governance-denken komt van oorsprong uit de Angelsaksische landen, maar heeft de laatste jaren wereldwijde aandacht gekregen. Bij public governance gaat het om effectief bestuur en management in de publieke sector. Sturen, beheersen, toezicht houden en verantwoorden zijn hierbij de sleutelwoorden. De samenhang tussen deze vier onderdelen is van wezenlijk belang.

De definitie van public governance luidt: 'Het waarborgen van de onderlinge samenhang tussen sturen, beheersen en toezicht houden van organisaties in de publieke sector, gericht op efficiënte en effectieve realisatie van beleidsdoelstellingen, alsmede het daarover op een open wijze communiceren en verantwoording afleggen ten behoeve van belanghebbenden'.

9.1 Checks and balances

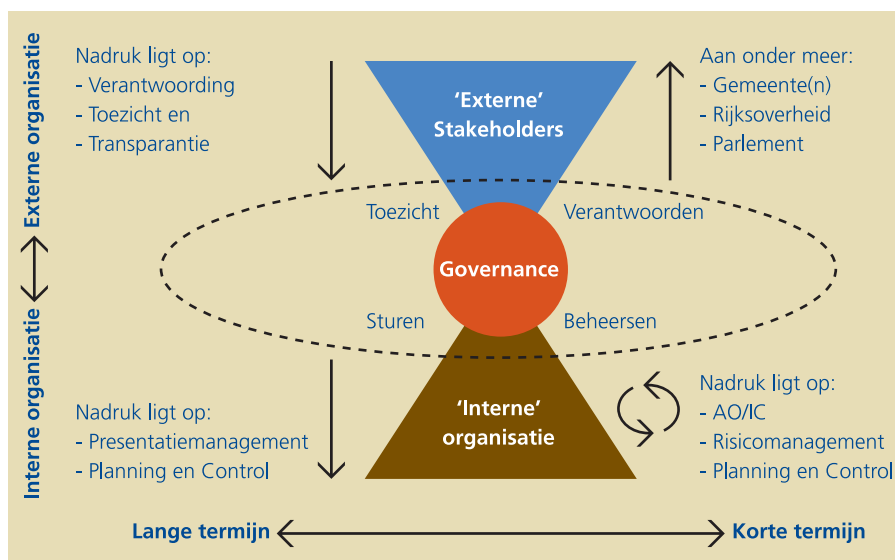
Bij public governance draait het om de kwaliteit van het bestuur en management van de overheid en de noodzakelijke garanties die daarvoor zijn getroffen. Het

doel van governance is het scheppen van waarborgen voor goed bestuur en daarmee voor het realiseren van de doelstellingen van de gemeente. De manier waarop het toezicht en de verantwoording plaatsvinden, speelt daarbij een rol van betekenis. Voor alle belanghebbenden is het essentieel om te weten dat in de gemeentelijke organisatie de juiste checks and balances zijn aangebracht en dat er sprake is van voldoende transparantie. Juist op dit punt kan een auditcommissie een belangrijke rol spelen. De vier deelprocessen van governance zijn te verdelen over twee oriëntatierichtingen: interne of externe organisatie, voor de korte of lange termijn. In elk kwadrant kan een deelproces worden geplaatst. Het risicomanagement raakt alle vier de deelprocessen. De in te zetten controlemechanismen worden verdeeld over de vier deelprocessen van governance.

9.2 Toenemende aandacht voor governance

In het bedrijfsleven gaat het met corporate governance om de rolverdeling tussen raad van commissarissen, de raad van bestuur en de aandeelhouders. Bij public governance gaat het met name over de relaties tussen uitvoerders van publieke taken en volksvertegenwoordigers; publieke toezichthouders en de organisaties waarop zij toezicht houden, subsidieontvangers en subsidieverstrekkers, hogere en lagere overheidsorganen en belangengroepen en uitvoerende organisaties. Essentieel hierbij is de vraag hoe de specifieke belangen van burgers, beleidsmakers en subsidiegevers gewaarborgd kunnen worden wanneer de implementatie van delen van het gewenste beleid door onafhankelijke organisaties met eigen afwijkende doelstellingen wordt uitgevoerd.

Governance staat voor het geheel van processen en de structuur waarmee de bedrijfsvoering en activiteiten van een organisatie worden bestuurd en geleid. Het bepaalt de machtsverdeling en regelt het afleggen van verantwoording door het management en het toezichthoudende orgaan. De toenemend aandacht voor governance heeft ertoe geleid dat steeds

meer organisaties een auditcommissie instellen. Hierbij spelen de volgende doelstellingen een rol:

- Bepalen of de naleving van wet- en regelgeving (rechtmatigheid) toereikend en effectief is;
- Bepalen of de interne beheersing van de verslaggeving toereikend is;
- Voorkomen dat waarderingsgrondslagen creatief worden toegepast, zeker wanneer zich begrotingstekorten voordoen;
- Beoordeling van risico's in verband met het vertrouwen op informatie-technologie;
- Minimaliseren en beheersen van riskant beleggingsbeleid (Wet Fido, treasurystatuut);
- Stimuleren van het opstellen en naleven van een gedragscode;
- Creëren van een cultuur en houding die toereikende openheid van zaken bevordert;
- Voldoen aan deadlines voor rapportering en tijdige begrotingswijzigingen;
- Aanmoediging en bescherming van klokkenluiders.

Het management, het college van burgemeester en wethouders, de gemeenteraad en de accountant spelen elk een essentiële rol bij de publicatie van betrouwbare financiële informatie. Voor het invullen van bovengenoemde doelstellingen is echter meer noodzakelijk. Bij gemeenten die een doeltreffende verantwoording en governance nastreven kan daarom de auditcommissie een belangrijke functie vervullen.

9.3 Communicatie

Gemeenten, maar ook andere overheidsorganisaties, hebben in vergelijking met het bedrijfsleven op onderdelen altijd voorop gelopen bij governance en verantwoording.

Bijvoorbeeld via de openbaarheid van hun begroting en de aandacht voor doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid. Toezichhoudende organen zoals gemeentelijke rekenkamers houden tegenwoordig steeds vaker de effectiviteit van het beleid en van de uitvoering tegen het licht. Hierbij speelt een rol dat een heldere externe communicatie essentieel is voor het verkrijgen en behouden van het vertrouwen van het publiek in overheidsinstellingen. Aan een heldere externe communicatie, gaat echter een goede interne communicatie vooraf. De communicatieve rol van de auditcommissie dient dus een belangrijke plaats in het functioneren te krijgen. Het vertrouwen in het goed functioneren van het stelsel van governance binnen de gemeente wordt daardoor in belangrijke mate ondersteund.

Bijlage I

Voorbeeld van een besluit om een auditcommissie in te stellen

De raad van de gemeente [Naam] besluit bij deze om een auditcommissie in te stellen.

Samenstelling

De commissie bestaat uit vijf leden. De gemeenteraad benoemt deze. Drie leden zijn lid van de gemeenteraad; daarnaast zijn er twee externe leden. Alle vijf de leden zijn onafhankelijk van het college en de externe accountant.

Het merendeel van de leden van de commissie heeft basiskennis van financieel management en verslaggeving. De voorzitter bezit expertise op het gebied van verslaggeving en financieel management. De gemeenteraad benoemt de voorzitter.

De politiek gekozen leden nemen zitting voor de duur van de raadsperiode. De zittingstermijnen van de externe leden bedragen drie jaar. Deze termijnen overlappen elkaar.

Bevoegdheid en verantwoordelijkheid

De auditcommissie verzorgt de communicatie tussen de gemeenteraad, de externe accountant, de interne accountant en het college. Verder staat de auditcommissie de gemeenteraad bij in het vervullen van zijn verantwoordelijkheden op het gebied van waarderingsgrondslagen en rapporteringsprocedures. Ook helpt de commissie bij het bepalen van de toereikendheid van de accountantscontrole die daarop van toepassing is.

De auditcommissie fungeert als verlengstuk van de gemeenteraad. Zij houdt toezicht op en verleent advies aan de gemeenteraad en het college bij het kiezen van de externe accountant. Samen met de raad garandeert de commissie de onafhankelijkheid van deze externe accountants, de integriteit van het college en de toereikendheid van de externe verslaggeving. De externe accountant moet wel de mogelijkheid houden om met de hele gemeenteraad te vergaderen als dat nodig is.

Bijlage II

Voorbeeld van een huishoudelijk reglement van een auditcommissie

De gemeenteraad heeft besloten de auditcommissie van de organisatie in te stellen op [datum].

Richtlijnen

De richtlijnen voor de auditcommissie zijn in dit reglement vastgelegd. Deze kunnen, na overleg met de gemeenteraad, worden aangepast. Hiervoor is een meerderheid van stemmen vereist. De bevoegdheid en verantwoordelijkheid van de auditcommissie en de benoeming en zittingstermijnen van leden liggen vast in het besluit om een auditcommissie in te stellen.

Vergaderingen

De auditcommissie komt ten minste vijf maal per jaar bijeen en zoveel meer als de commissie dit nodig vindt.

Aanwezigheid

Drie van de vijf leden van de auditcommissie zijn minimaal bij de vergaderingen aanwezig voor een quorum. Als dit nodig of wenselijk is, kan de voorzitter leden van het college, de directeur van de interne accountantsdienst of interne controleafdeling en vertegenwoordigers van de externe accountant vragen bij een vergadering van de auditcommissie aanwezig te zijn.

Specifieke taken

Verslaggeving

De auditcommissie:

- 1 beoordeelt samen met het college, de externe accountant en de directeur van de interne accountantsdienst of controleafdeling de grondslagen en procedures van de organisatie. Dit doet zij om redelijkerwijs te garanderen dat de interne beheersingsmaatregelen voor verslaggeving en de naleving van wet- en regelgeving adequaat plaatsvindt.
- 2 is bekend met de waarderingsgrondslagen die de gemeente bij de samenstelling van haar jaarrekening gebruikt.
- 3 beoordeelt voorafgaande aan de start van de jaarlijkse accountantscontrole, de reikwijdte en algehele omvang van het onderzoek dat de externe accountant plant, inclusief zijn opdrachtbevestiging. Het controlebudget van de accountant komt overeen met het college en wordt jaarlijks samengevat zodat de auditcommissie dit kan beoordelen. De beoordeling van de auditcommissie strekt zich uit over de mening van de externe accountant over de factoren die hij bij het vaststellen van de reikwijdte in overweging nam. Dit zijn:
 - risicokenmerken van de organisatie;
 - externe rapporteringvereisten;
 - de kwaliteit van de interne beheersingsmaatregelen voor de verslaggeving en de naleving van wet- en regelgeving;

- de mate van betrokkenheid van de interne accountant of controleur bij de accountantscontrole;
- andere zaken die bij de accountantscontrole betrokken moeten worden.

- 4 beoordeelt samen met het college en de gemeenteraad de omvang van geplande adviesdiensten, die de externe accountant verleent. Dit doet zij in het licht van de objectiviteit en onafhankelijkheid die nodig is tijdens de accountantscontrole.
- 5 beoordeelt samen met het college en de externe accountant gevallen waar het management second opinions heeft gekregen van andere accountants, bijvoorbeeld over waarderingsgrondslagen.
- 6 beoordeelt samen met het college en de externe accountant, na voltooiing van zijn controle, de financiële resultaten voor het jaar. Dit doet de commissie voordat deze publiek worden gemaakt.

De beoordeling van de auditcommissie omvat het jaarverslag van de gemeente en de jaarrekening met toelichting. Het gaat om de jaarrekening zoals deze is vereist volgens de algemeen aanvaarde grondslagen voor verslaggeving, inclusief:

- belangrijke transacties die normaal geen deel uitmaken van de bedrijfsvoering van de gemeente;
- keuze van en eventuele wijzigingen in de waarderingsgrondslagen van de gemeente gedurende het jaar;
- belangrijke aanpassingen die de externe accountant voorstelt;
- de manier waarop het college de schattingen formuleert en de conclusies van de externe accountant over de redelijkheid van die schattingen;
- meningsverschillen tussen de externe accountant en het college over zaken die van belang kunnen zijn voor de jaarrekening van de gemeente of de accountantsverklaring;
- moeilijkheden bij de uitvoering van de accountantscontrole;
- belangrijke zaken die zijn besproken tussen de accountant en het college voordat de controleopdracht van de accountant is verlengd.

Wat doet de auditcommissie nog meer? Zij:

- 1 evalueert de samenwerking die de externe accountant heeft ondervonden tijdens zijn accountantscontrole, inclusief zijn toegang tot alle aangevraagde documenten, gegevens en informatie. Daarnaast krijgt de commissie commentaar van het college over de ontvankelijkheid van de externe accountant voor de behoeften van de organisatie. Ook vraagt zij bij de externe accountant na of er meningsverschillen met het college zijn geweest die, als deze niet naar tevredenheid zijn opgelost, de externe accountant ertoe hebben gebracht een afwijkende accountantsverklaring te verstrekken bij de jaarrekening van de gemeente.

- 2 bespreekt met de externe accountant de kwaliteit van het financiële en verslaggevingsproces van de gemeente. Ook bespreekt zij aanbevelingen die de externe accountant mogelijk heeft. Onderwerpen die tijdens deze bespreking aan de orde kunnen komen zijn verbetering van de interne beheersingsmaatregelen, beheersingsmaatregelen voor de naleving van wet- en regelgeving, de keuze van waarderingsgrondslagen en managementsrapportagesystemen.
- 3 beoordeelt schriftelijke antwoorden van het college op managementletters van de interne accountant of controleur en bespreekt met het college de voortgang van de invoering van aanbevelingen en verbeteringsplannen van het voorgaande jaar.
- 4 bespreekt samen met het college de reikwijdte en kwaliteit van de administratieve organisatie en interne beheersing.
- 5 houdt de gemeenteraad op de hoogte via notulen en presentaties van belangrijke ontwikkelingen tijdens de uitvoering van haar taken.
- 6 beveelt de gemeenteraad eventuele uitbreidingen of wijzigingen in het takenpakket van de auditcommissie aan.
- 7 beveelt de gemeenteraad aan de controleopdracht aan de externe accountant te verlengen.
- 8 voert alle bovenstaande taken uit waar dat van toepassing is op de afzonderlijke onderdelen van de gemeente.
- 9 rapporteert jaarlijks aan de gemeenteraad over hoe men zich van deze verantwoordelijkheden heeft gekweten.
- 3 beoordeelt interne processen voor het vaststellen en managen van cruciale risico onderdelen in de jaarrekening.
- 4 beoordeelt het proces van de gemeente voor het vaststellen van risico's en invloeden van bevestigde en niet-bevestigde rechtszaken en claims en van niet-naleving van wet- en regelgeving.

Gedrag norms

De verantwoordelijkheden van bepaalde auditcommissies betreffen ook de gedragsnormen van een gemeente. Zo kan de auditcommissie de gemeenteraad beleid en procedures voor de naleving van wet- en regelgeving en een gedragscode aanbevelen. Ook kan de voorzitter van de auditcommissie fungeren als contactpersoon voor klokkenluiders bij ethische aangelegenheden.

Interne beheersingssysteem

De auditcommissie:

- 1 beoordeelt het proces van de organisatie voor het inschatten van grote risico's of invloeden en de stappen die het college heeft ondernomen om deze risico's te minimaliseren.
- 2 beoordeelt samen met het college en de externe accountant de volgende onderwerpen:
 - de effectiviteit van, of zwaktes binnen, de interne beheersingsmaatregelen van de gemeente, inclusief de status en toereikendheid van de managementinformatie-systemen en andere informatie- en veiligheidssystemen, de beheersingsomgeving en verslaggevings- en financiële beheersingsmaatregelen;
 - overige aanverwante belangrijke bevindingen en aanbevelingen van de externe accountant en de reactie van het college daarop, inclusief het tijdschema voor de uitvoering van de aanbevelingen om de zwaktes binnen de interne beheersingsmaatregelen te verbeteren.

Bijlage III

Voorbeeld van een vergaderschema en agenda voor een auditcommissie

September

- Eerste vergadering van het commissiejaar
- Kiezen, indien nodig, van voorzitter en secretaris
- Vaststellen en/of aanpassen van huishoudelijk reglement wanneer dat nodig is
- Overwegen of de externe accountant voor het volgende jaar moet worden herbenoemd
- Mogelijke onafhankelijkheidsvraagstukken overwegen
- Een vergaderschema en voorlopige agenda voor het volgende jaar opstellen
- Beoordelen van de managementletters van de accountant en de verbeteringsplannen van het college dan wel het management voor de organisatie en/of de onderdelen daarvan
- Bespreken begroting, meerjarenraming en in het bijzonder de financiële positie volgens de begroting
- Mogelijke vraagstukken betreffende de verslaggeving signaleren die zich kunnen voordoen gedurende het jaar en onderdelen signaleren waarover gesproken dient te worden

December

- Beoordelen en goedkeuren van notulen van de voorgaande vergadering
- Beoordelen en becommentariëren van het controleplan en de reikwijdte van de accountantscontrole
- Beoordelen in hoeverre de interne accountant / controleur de bevindingen en aanbevelingen van de externe accountant betreffende het voorgaande jaar heeft opgevolgd
- Mogelijke belangrijke tekortkomingen in de interne beheersing bespreken
- Mogelijke kennis van frauduleus handelen bespreken
- De toepasselijkheid vaststellen van de toelichting in concepten van publiekelijk verspreide informatie en rapporten

April

- Beoordelen en goedkeuren van notulen van voorgaande vergadering
- Beoordelen van de voortgang van de accountantscontrole, tussentijdse brieven of aanbevelingen van de accountant aan het college, vraagstukken aangaande de verslaggeving die zich hebben voorgedaan en andere relevante onderwerpen
- Beoordelen van conceptjaarrekening en jaarverslag van de gemeente en de onderdelen daarvan
- Beoordelen van het concept van de accountantsverklaring

Mei

- Beoordelen en goedkeuren van notulen van voorgaande vergadering
- Beoordelen van de concept controlebevindingen van de accountant en de verbeteringsplannen van het college voor de jaarrekening en/of de organisatie dan wel de onderdelen daarvan
- Beoordelen van het jaarverslag van de interne accountant / controleur

- Houden van een besloten vergadering met de externe accountant, zonder dat het college en anderen aanwezig zijn

Augustus

- Beoordelen en goedkeuren van notulen van voorgaande vergadering
- Beoordelen van tussentijdse accountantsrapporten betreffende de interne beheersing en naleving van wet- en regelgeving (rechtmatigheid)
- Beoordelen jaarverslag auditcommissie
- Opmaken van een actiepuntenlijst voor het volgende commissiejaar

Bijlage IV

Vragen auditcommissie over de reikwijdte van de accountantscontrole

- 1 Horen alle onderdelen van de gemeente tot de geplande reikwijdte van de accountantscontrole? Zo niet, welke zijn uitgesloten en waarom?
- 2 Waar u vertrouwt op het werk van andere accountantskantoren, heeft u bijgedragen aan het vaststellen van de reikwijdte van hun werk? Hoe heeft u zich ervan verzekerd dat de reikwijdte voldoende is?
- 3 Heeft het college op enigerlei wijze de reikwijdte van uw accountantscontrole beperkt of geprobeerd te beperken?
- 4 Wijkt de reikwijdte van uw accountantscontrole in belangrijke mate af van het voorgaande jaar? Bent u belangrijke wijzigingen van plan voor dit jaar in de aard en/of omvang van de uit te voeren controleprocedures?
- 5 Heeft u mogelijke wijzigingen gesignaleerd in het karakter van de activiteiten van de organisatie? Hoe hebben deze uw controleaanpak of de reikwijdte van uw accountantscontrole beïnvloed?
- 6 Tot op welke hoogte vertrouwt u bij uw analyses op de administratieve organisatie en interne beheersing?
- 7 Welke controleaanpak bent u van plan toe te passen voor gegevensverwerkingssystemen?
- 8 Hoe bent u van plan in uw controleaanpak samen te gaan werken met de interne accountantsdienst en de interne controleafdeling?
- 9 Zijn er onderdelen waar extra assistentie van de organisatie een belangrijke bijdrage levert aan het beperken van de geplande omvang van uw werk?
- 10 Zijn er gewijzigde waarderingsgrondslagen of controlerichtlijnen die uw controleaanpak of de reikwijdte van uw controle hebben beïnvloed?
- 11 Hoe komt uw accountantscontrole aanzienlijke verduisteringen of frauduleuze verslaggeving, dubieuze betalingen of overtreding van wet- en regelgeving op het spoor?
- 12 Welke onderdelen van de accountantscontrole verdienen speciale aandacht van de auditcommissie en waarom?
- 13 Kunt u een toelichting geven op de bezetting van het controleteam, zoals op het aantal uren en de ervaring van personen?

Bijlage V

Vragen auditcommissie over de jaarrekening in het algemeen

- 1 Hoe verhouden de toepassing van verslaggevingsmethoden van de gemeente zich tot die van andere vergelijkbare gemeenten?
- 2 Zijn er gedurende het jaar belangrijke wijzigingen in de waarderingsgrondslagen van de gemeente en de toepassing ervan?
- 3 Stemmen alle waarderingsgrondslagen van de gemeente overeen met de algemeen aanvaarde grondslagen voor verslaggeving (BBV)? Waren er ook alternatieve grondslagen mogelijk geweest? Wat zou het effect zijn van het gebruik van die andere waarderingsgrondslagen?
- 4 Zijn de waarderingsgrondslagen van de gemeente voldoende voor haar specifieke behoeftes? Komt dit overeen met wat andere vergelijkbare gemeenten toepassen?
- 5 Hebben uitzonderlijke zaken grote invloed gehad op het jaarresultaat over het jaar?
- 6 Zijn er onderdelen van de organisatie met een exploitatietekort?
- 7 Waren er ongebruikelijke transacties tussen onderdelen van de gemeente of met andere organisaties?
- 8 Zijn er nieuwe of voorgestelde rapporteringsvereisten die de jaarresultaten en de financiële positie van de gemeente in de nabije toekomst in belangrijke mate beïnvloeden?
- 9 Was er enige onenigheid tussen het college en de accountant over waarderings-, controle- of rapporteringsaangelegenheden?
- 10 Zijn er wijzigingen in de jaarrekening in vergelijking met het voorgaande jaar in de indeling of de aard van de toelichting? Wat zijn de redenen voor die wijzigingen?
- 11 Wie is primair verantwoordelijk voor het samenstellen van de conceptjaarrekening en de toelichting?

Bijlage VI

Vragen auditcommissie over activa

- 1 Voor welke periode liggen de termijndeposito's van de organisatie vast? Zijn deposito's en beleggingen in onderpand gegeven?
- 2 Voldeed de gemeente aan de voorschriften (volgens de Wet Fido) die gelden voor beleggingen?
- 3 Wat is de gemiddelde leeftijd van de vorderingen vergeleken met een jaar geleden? Hoe wordt dat verloop verklaard? Voert de gemeente een juist facturerings- en invorderingsbeleid? Zijn er grote aparte bedragen waarbij de inbaarheid twijfelachtig is? Zijn er vorderingen op leden van de gemeenteraad, het college, het management of andere werknemers?
- 4 Is er voldoende fysieke controle over de voorraden? Zijn de voorraadniveaus aanvaardbaar?
- 5 Zijn kapitaalgoederen, inclusief infrastructuur, toereikend in de verslaggeving vermeld? Is het onderhoud van kapitaalgoederen uitgesteld?
- 6 Heeft de gemeente kapitaalgoederen die niet aan de bedrijfsvoering dienstbaar zijn? Waarom worden deze aangehouden?

Bijlage VII

Vragen auditcommissie over schulden en eigen vermogen

- 1 Heeft de gemeente voldaan aan de financiële voorwaarden in leningsovereenkomsten?
- 2 Zijn er onvoorziene omstandigheden van juridische of andere aard waarbij de geschikte behandeling twijfelachtig is of die de financiële positie van de gemeente mogelijk in grote mate beïnvloeden?
- 3 Is de gemeente ongebruikelijke verplichtingen aangegaan, zoals de aankoop of bouw van kapitaalgoederen? Is het systeem dat de gemeente hanteert voor budgettering van investeringen voldoende?
- 4 Wat is de verhouding tussen de financiering door de gemeente van pensioenregelingen (onder andere voor wethouders) en de voorzieningen ten laste van de bedrijfsvoering? Heeft de gemeente een actuariële berekening van de pensioenregelingen gekregen? Wat zijn de resultaten? En wat zijn belangrijke verschillen vergeleken met de vorige actuariële waardering?
- 5 Worden leveranciers op tijd betaald?
- 6 Wat is de samenstelling van de voorziening voor claims van de gemeente? En wat is de basis waarop deze zijn geschat? In hoeverre is deze veranderd ten opzichte van de vorige periode?
- 7 Heeft de gemeente pensioenen of wachtgeldten toegekend die niet staan vermeld in de jaarrekening?
- 8 Wat is de onderbouwing voor de bestemmingsreserves en welke mutaties worden verwacht?

Bijlage VIII

Vragen auditcommissie over opbrengsten, kosten en investeringen

- 1 Zijn er wijzigingen in het huidige jaar in de waarderingsmethode voor opbrengsten, kosten en investeringen?
- 2 Zijn er belangrijke wijzigingen in de trend of het patroon van opbrengsten, kosten en investeringen?
- 3 Wat zijn de verwachte uitkomsten van de grondexploitatie?
- 4 Zijn er in opbrengsten, kosten en investeringen belangrijke afwijkingen van het budget of van de resultaten van de vorige periode?

Bijlage IX

Vragen auditcommissie over de resultaten van de accountantscontrole

- 1 Heeft het college geprobeerd om uw werk op enige manier te beperken of dit daadwerkelijk gedaan?
- 2 Verleende het personeel van de organisatie medewerking?
- 3 Waarom en op welke manier heeft u uw controleplan aangepast ten opzichte van het oorspronkelijke plan dat u ons heeft voorgelegd?
- 4 Is uw rapport op enigerlei wijze afwijkend?
- 5 Zijn u onregelmatigheden opgevallen tijdens uw accountantscontrole? Zo ja, hoe zijn deze opgelost?
- 6 Bent u belangrijke onregelmatigheden tegengekomen met het oog op interne beheersing of naleving van wet- en regelgeving?
- 7 Bent u bij uw controle materiële aanpassingen op het spoor gekomen die (nog) bekend moeten worden gemaakt?
- 8 Heeft u aanpassingen voorgesteld die het college niet heeft overgenomen?

Bijlage X

Vragen auditcommissie over de kwalificaties van een accountant

Vragen voor het college

- 1 Welke deskundigheid heeft de accountant binnen de sector?
- 2 Is de accountant verzoeken tot ondersteuning op tijd tegemoetgekomen? En heeft hij de vooraf afgesproken deadlines gehaald?
- 3 Houdt de accountant rekening met uw organisatiestructuur en communiceert hij zijn waarnemingen, bevindingen, aanbevelingen en kritiek aan de juiste managementniveaus?
- 4 Wat is uw oordeel over het niveau van kennis van de organisatie dat de accountant heeft? Wat is uw oordeel over de inhoudelijke kwaliteit van zijn diensten?
- 5 Regelt de accountant zijn werk op een effectieve manier om onnodig tijdverlies te vermijden?
- 6 Besteedt de controlepartner voldoende tijd aan de opdracht?
- 7 Is de rapportage van een adequaat niveau en voldoet de rapportage aan de verwachtingen?
- 8 Is de accountant in staat voldoende capaciteit te leveren om de tijdige uitvoering van de reguliere controle en ook de bijzondere verklaringen te waarborgen?

Bijlage XI

Vragen auditcommissie over interne beheersing en naleving wet- en regelgeving

- 1 Heeft u zwaktes ontdekt in de beheersing van de interne verslaggeving en de naleving van wet- en regelgeving (rechtmatigheid)?
- 2 Heeft u andere opmerkingen over de beheersing van de interne verslaggeving en de naleving van wet- en regelgeving?
- 3 Heeft het college voldoende en tijdige actie ondernomen na waarnemingen en aanbevelingen die u in het verleden heeft gemaakt?
- 4 Heeft u uw geplande controleaanpak aangepast op basis van de resultaten van uw tests van het systeem van interne beheersing voor de interne verslaggeving en de naleving van wet- en regelgeving?
- 5 Beschikken de interne accountantsdienst of bijzondere interne controleafdeling over voldoende personeel en is de organisatie daarvan voldoende? Voldoet het systeem van kwaliteitscontrole en werkt het volgens de professionele standaarden?
- 6 Welke activiteiten beveelt u de auditcommissie aan te ondernemen bij haar toezicht op de interne beheersing en naleving van wet- en regelgeving?
- 7 Is de gemeente er in uw ogen in geslaagd voorwaarden te scheppen die bevorderlijk zijn voor het bereiken van de doelstellingen voor interne beheersing en naleving van wet- en regelgeving?
- 8 Geeft het huidige systeem een redelijke zekerheid dat onjuistheden en situaties die ingaan tegen beleid en wet- en regelgeving worden gerapporteerd?
- 9 Heeft u uitzonderingen op het gebied van naleving van wet- en regelgeving gevonden die mogelijk een materieel effect hebben op de jaarrekening van de gemeente, qua getrouwheid en rechtmatigheid?
- 10 Voldoet het werk van het college wat betreft de correctie van gerapporteerde uitzonderingen?
- 11 Heeft u gedurende uw onderzoek situaties opgemerkt die mogelijk een diepgaand onderzoek rechtvaardigen door het college, de interne accountant, de interne controleur, de rekenkamer of rekenkamerfunctie of de auditcommissie?
- 12 Wat zijn de essentiële onderdelen van de interne beheersing en naleving die de aandacht van de auditcommissie rechtvaardigen? Waarom zijn deze belangrijk?
- 13 Wat is uw indruk van de kwaliteit van de langetermijnplanning en beheersing van het budget van de gemeente?
- 14 Beheerst de organisatie haar elektronische gegevensverwerking effectief? Met name het gebruik van en de toegang tot pc's? Is er voldoende controle op de integriteit van gegevens die via de computer toegankelijk zijn?
- 15 Is het handboek van de organisatie over grondslagen en procedures adequaat? Wordt het steeds bijgewerkt?
- 16 Zijn de principes en procedures van de gemeente om belangenverstrengeling te voorkomen toereikend?
- 17 Weet u of en waar het college zijn bevoegdheden heeft overschreden bij zaken die zijn vastgelegd in de wet? Of weet u waar het niet aan een van de besluiten van de gemeenteraad heeft voldaan?

Bijlage XII

Voorbeeld van een brief van de voorzitter van de auditcommissie

Geachte gemeenteraad van [Naam],

In deze brief informeren wij u graag over de resultaten van de externe accountantscontrole. Ook informeren wij u over de organisatie en taken van de auditcommissie en de externe accountant voor uw gemeente.

Resultaat accountantscontrole

De auditcommissie is ervan overtuigd dat de accountantscontrole is uitgevoerd in overeenstemming met algemeen aanvaarde richtlijnen voor controleopdrachten. Dit baseert zij op een verklaring van de externe accountant en haar beoordeling. Samen met de interne accountant of interne controleur en de externe accountant van de gemeente, beoordeelde de auditcommissie zorgvuldig de reikwijdte en specifieke plannen voor de controle. Ook bewaakte de commissie de voortgang van de controles.

Daarnaast deelde de externe accountant mee dat er geen andere materiële zwaktes of gevallen van niet-naleving zijn gevonden dan die zijn gerapporteerd. Het college heeft over het algemeen in een constructieve stemming aanbevelingen ter verbetering uitgevoerd of aanvaard. Dit besprak de auditcommissie met de externe accountant zonder aanwezigheid van het college. Ook evalueerde zij de maatregelen van de accountant voor de interne beheersing en naleving van wet- en regelgeving. Daarnaast overlegde de commissie over enkele verslaggevings- en controlevraagstukken die zich voordeden tijdens de controle. Tot slot beoordeelde zij de managementletters.

Jaarverslag

De activiteiten van de auditcommissie voor het jaar [jaar] behandelt de commissie in hun totaliteit in haar jaarverslag van [datum].

Over de auditcommissie

De auditcommissie werd opgericht in [jaar] bij raadsbesluit van [datum]. De commissie vervult een rol die vergelijkbaar is met die van een onafhankelijke auditcommissie van een openbare vennootschap. De commissie assisteert daarnaast de gemeenteraad bij het vervullen van zijn verantwoordelijkheden bij interne en externe verslaggeving van de gemeente.

Over de leden

De commissie bestaat uit vijf leden. De gemeenteraad heeft deze leden aangewezen. Drie leden zijn lid van de gemeenteraad, twee leden zijn extern. Zij zijn allemaal onafhankelijk van het college en de externe accountant van de gemeente.

De commissieleden zijn:

Raadsleden:

[Naam], Voorzitter

[Naam]

[Naam]

Onafhankelijke leden

[Naam], verbonden aan [...]

[Naam], verbonden aan [...]

In [jaar] hield de commissie vijf vergaderingen.

Over de externe accountant

Het accountantskantoor [naam] is voorgedragen en goedgekeurd door de gemeenteraad als externe accountant van de gemeente voor de jaarrekening van het jaar [jaartal].

Tot slot

Mocht u nog vragen hebben na het lezen van deze brief, dan kunt u contact opnemen met [naam, functie] via telefoonnummer [telefoonnummer].

Hoogachtend,
Voorzitter Auditcommissie

Deloitte is met ongeveer 6.000 medewerkers en kantoren door heel Nederland de grootste organisatie op het gebied van accountancy, belastingadvies, consultancy en financiële advisering. Deloitte Nederland is een onafhankelijke *memberfirm* van Deloitte Touche Tohmatsu, met 135.000 medewerkers en vestigingen in 150 landen.

Deloitte
Lokaal Bestuur
Admiraliteitskade 50
Postbus 2031
3000 CA Rotterdam
Tel: (010) 272 12 95
Fax: (010) 272 11 28

E-mail: gemeenten@deloitte.nl

www.deloitte.nl

©Deloitte, augustus 2006
Eerste druk

Deloitte refers to one or more of Deloitte Touche Tohmatsu, a Swiss Verein, its member firms, and their respective subsidiaries and affiliates. Deloitte Touche Tohmatsu is an organization of member firms around the world devoted to excellence in providing professional services and advice, focused on client service through a global strategy executed locally in nearly 150 countries. With access to the deep intellectual capital of approximately 135,000 people worldwide, Deloitte delivers services in four professional areas—audit, tax, consulting and financial advisory services—and serves more than one-half of the world's largest companies, as well as large national enterprises, public institutions, locally important clients, and successful, fast-growing global growth companies. Services are not provided by the Deloitte Touche Tohmatsu Verein, and, for regulatory and other reasons, certain member firms do not provide services in all four professional areas.

As a Swiss Verein (association), neither Deloitte Touche Tohmatsu nor any of its member firms has any liability for each other's acts or omissions. Each of the member firms is a separate and independent legal entity operating under the names "Deloitte", "Deloitte & Touche", "Deloitte Touche Tohmatsu", or other related names.

Member of
Deloitte Touche Tohmatsu